

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1968

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΚΙΒΩΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Ἡ Κιβωτός τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ὑπῆρξε σύλληψις καὶ ἔκφρασις τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ λαμπροῦ σχολάρχου Δωροθέου τοῦ Πρωίου, ὁπότε ἡ παλαιάτοσ Σχολή ἐλειτούργει ὑπὸ νέαν μορφήν εἰς τὸ προάστιον τῆς ΚΠόλεως Ξηροκρήνη, τουρκιστί Κουρουτζεσμε, ὁπόθεν καὶ ἡ προσωνομία αὐτῆς, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1804¹. Φιλοδοξία τοῦ Πρωίου ἦτο νὰ προσδώσῃ εἰς τὴν Σχολὴν χαρακτήρα πανεπιστημιακόν. Μία ἐκ τῶν καινοτομιῶν τοῦ ὑπῆρξεν, ὅτι ἠθέλησε νὰ χαρίσῃ εἰς τὸ ἔθνος ἓν Ἑλληνικόν Λεξικόν πλήρες, βοήθημα τῶν παιδευομένων καὶ τῶν λογίων, σύνθεσιν ἃς εἴπωμεν πρὸς παρακολούθησιν τῆς ἐνιαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν ἐσχάτων. Ἀνεξαρτήτως τοῦ τί ἐπέτυχεν ἡ ἀναληφθεῖσα προσπάθεια, ἐνδιαφέρει νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς γενέσεώς της, κατὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν περίοδον, κατὰ τὰς γενομένας συνεννοήσεις, κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου, κατὰ τὴν χρηματοδότησιν καὶ τέλος κατὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἐκδοθέντος μέρους τῆς περιφήμου *Κιβωτοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ὡς ὠνομάσθη. Πρόκειται περὶ συλλογικῆς ἐργασίας συντάξεως Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ, τῆς πρώτης ἀπὸ Ἑλλήνας συντάκτας, ἀνήκοντας εἰς τὸν διδασκαλικὸν κύκλον τῆς ΚΠόλεως, πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἐργασθέντας καὶ ἐξ αἰτίας αὐτῆς μὴ δυνηθέντας νὰ φέρουν εἰς πέρας τὸ ἔργον. Ἡ μεγάλη τιμὴ λοιπὸν ἀνῆκει εἰς τὴν ΚΠολιν καὶ τὸ πρῶτον τοῦ ἔθνους παιδευτικὸν ἴδρυμα, τὴν Σχολὴν Κουρουτζεσμε.

1. Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Πατριαρχικὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1966, σελ. 421 κέξ., 449 κέξ., 479. Διὰ μακρῶν λόγος γίνεται περὶ τῆς Σχολῆς Κουρουτζεσμε εἰς τὸν Β' τόμον τῆς πραγματείας (βλ. πρὸς τὸ παρὸν ΕΕΒΣ, τόμ. ΛΓ' - 1968, σελ. 161 κέξ.).

Ἡ σύλληψις τῆς ιδέας. Τὴν πρώτην γραπτὴν μνείαν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος εὐρίσκομεν εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Ἀναστασίου Ζωσιμά¹, γράφοντος τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1804 ἐκ μέρους τῆς Ζωσιμαίας Ἀδελφότητος πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς εἰδικῶς τὰ ἀκόλουθα : «Ἡ ἀδελφότης μας ἢ ἀπὸ ζῆλον ἢ ἀπὸ κλίσιν πρὸς τὸ δρόφυλον τολμῆ καὶ ἰδὸν σῶς περιγράφει τὴν ἐπιθυμίαν ὅπου ἔχει διὰ τὴν εὐκολίαν τῶν ἐν τῇ σπουδῇ ἀρχαίων καὶ σχεδὸν διὰ πολλοὺς ὠφέλιμον. Τοῦτο (ἂν δυνατὸν) ὁ ὑμέτερος σύλλογος τῆς αὐτοῦ κοινῆς Σχολῆς ἠμπορεῖ νὰ τὸ ἐκπληρώσῃ, ὅπου νὰ λάβῃ τὴν καλωσύνην, νὰ διατύξῃ τὸν τρόπον τῆς εὐκολίας ἐνός νέου Ἑλληνικοαπλοῦ Λεξικοῦ, συνάπτοντας τὰς λέξεις ἀπὸ κάθε λογῆς παλαιῶν καὶ νέων λεξιμῶν νὰ συγγραφῇ ἐν νέον, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς λέξεις (ἐκτός τῶν ταυτοσημίων), αἱ ὁποῖαι νὰ διασαφηνίζονται εἰς τὸ ἀπλοῦν τῆς ὠμιλημένης γλώσσης μας, ὅπου μέσα εἰς αὐτὸ νὰ διερμηνεύονται ὅλα τὰ δυσνόητα ὅπου ἢ ἔλλογμότης σας ἤξεύρετε καὶ ὅσα προξενοῦν ἀργητὰν καὶ δυσκολίαν εἰς τοὺς μαθητάς».

Ἀπὸ τὴν πρώτην ταύτην περικοπὴν τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρεῖται ὅτι οἱ Ζωσιμάδες προτείνουν εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς Μεγάλης Σχολῆς τὴν σύνταξιν ἐνός Ἑλληνικοαπλοῦ Λεξικοῦ, δηλ. ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λεξικοῦ, ἐρανιζομένου ἐκ διαφόρων γνωστῶν λεξικῶν, μὲ ἀπόδοσιν ὅμως τῆς σημασίας τῶν λέξεων διὰ φράσεων τῆς καθημερινῆς λαλιᾶς τῆς κοινωνίας τῆς ΚΠόλεως, ὡς ἀποσαφηνίζεται περαιτέρω. Ἰδὸν ἡ συνέχεια: «Ὁ στοχασμὸς τῆς ἀδελφότητός μας (ὅταν ἐκ θεοῦ) εἶναι καὶ λέγει ὅτι εἰς μόνον τὴν αὐτοῦ πόλιν τῶν πόλεων ἠμπορεῖ νὰ γένη, διότι εὐρίσκονται πολλοὶ ζηλωταί, πολλοὶ εἰδήμονες καὶ πολλοὶ προκομμένοι καὶ αἱ αὐτοῦ ὀμιλῆσαι καὶ λέξεις τῆς ἀπλῆς εἶναι ἀνθηρότεραι, μάλιστα πεπλουτισμένον καὶ καλλωπισμένον γίνεται καὶ ὀγληγορωτέρα ἢ ἐκδοσις αὐτοῦ».

Ἐνῶ ὅμως οἱ Ζωσιμάδες ζητοῦν λεξικὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης μετὰ πάσης δυνατῆς ἀποδόσεως τῆς σημασίας εἰς ἀπλο-ελληνικὴν γλῶσσαν, ἐπιφυλάσσονται μόλις περατωθῇ τὸ ἔργον, νὰ γίνῃ σύνταξις καὶ ἄλλου λεξικοῦ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς, ὡς καταφαίνεται ἀπὸ τὴν συνέχειαν τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς : «Ἐβδόκοῦντος δὲ τοῦ παντεπέπτου θεοῦ καὶ λάβῃ τὴν τελειωσίν του, τότε φροντίζομεν

1. Προχειρῶς διὰ τοὺς εὐεργέτας τοῦ ἔθνους βλ. Ἀναστ. Ν. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Γ', Πλοῦτος ἢ Ἐμπόριον, ἐν Ἀθήναις 1870, σελ. 1-42.

δι' ἐν ἑτερον παρόμοιον ἀντίστροφον, ὅπου νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὰς ἀπλᾶς λέξεις εἰς τὸ Ἑλληνικὸν διὰ τοὺς θεματοποιούοντας καὶ διὰ νὰ ἐνασχολίζονται οἱ σπουδάζοντες μαθηταὶ εἰς καιρὸν ἀγωγῆτας». Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ πρότασις δὲν ἀποβλέπει εἰς σκοποὺς ἐπιστημονικοὺς ἀλλὰ πρακτικοὺς χάριν τῆς σπουδαζούσης νεότητος. Περαιτέρω ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐφόρους τῆς Μ. Σχολῆς καὶ προτείνει νὰ αποφασισθῇ τὸ ἔργον, ἂν κρίνεται εὐλογον καὶ ἀρεστὸν καὶ ἀντιστοίχως δίδεται ἡ ὑπόσχεσις περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λεξικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναλήψεως τῶν δαπανῶν τῆς συντάξεως.

Ἡ γενναιότης τῶν ἐκδοτῶν εἶναι ἀξία προσοχῆς, ὡς διατυπῶνται εἰς τὴν ἐπομένην περικοπὴν τῆς ἐπιστολῆς: «Ἡ ἀνταδελφότης μας σᾶς ὑπόσχεται, εἰθὺς ὅπου τελειώσῃ μὲ τὰ ἴδια τῆς ἔξοδα νὰ τὸ βάλῃ εἰς τὸν τύπον ἀπὸ ἑξαμπλόσια δύο χιλιάδας· καὶ ἐξ αὐτῶν ὑπόσχεται σώματα 400· τὰ μὲν ἑκατὸν νὰ ἀφιερῶσιν αἰωνίως εἰς τὴν αὐτοῦ κοινὴν Σχολὴν διὰ τοὺς σπουδάζοντας, τὰ δὲ τριακόσια νὰ δοθῶσι, τὰ μὲν ἡμίση ὑπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐφόρων διὰ τοὺς κατὰ καιρὸν πτωχοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς ἔχοντας ἔφεσιν νὰ μείνουν εἰς τὸ ἐπάγγελμα τῶν διδασκάλων, τὰ δὲ ἄλλα ἡμίση εἰς τὴν θέλησιν καὶ ἐξουσίαν τῶν κοπιασάντων καὶ τὰ λοιπὰ μὲ ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν ἡ ἀνταδελφότης μας θέλει διατάξει νὰ διανεμηθῶσι δωρεὰν εἰς τὰς ἀπανταχόθεν Ἑλληνικὰς Σχολὰς, μεγάλας πόλεις καὶ νήσους εἰς τιμὴν τῶν συμβουλευσάντων καὶ κοπιασάντων εἰς αὐτὸ τὸ θεάρεστον ἔργον...»¹.

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ Δωρόθεος Πρώιος ἀπέστειλε δύο ἐπιστολάς, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 29 Νοεμβρίου 1804, πρὸς τὴν Ἀδελφότητα τῶν Ζωσιμάδων, τὴν μὲν «ὡς ἀκραιφνῆς φίλος», τὴν δὲ ὡς Σχολάρχης. Γράφει εἰς τὴν πρώτην: «Ἐἶδον καὶ τὰ ὅσα γράφετε πᾶσιν ἡμῖν περὶ ἐνὸς Λεξικοῦ, τῷ ὄντι ἐχσφρόνων καὶ φιλογενῶν ἀνδρῶν πρόβλημα. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς κατ' ἀρχὰς τῆς συστάσεως τῆς Σχολῆς συνεσκεψάμεθα καὶ ὡς ἀναγκαιότατον ἐκρίναμεν, πληρὴν τὰ ἐλλείποντα εἶναι τόσον πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ αἱ πρόσοδοί μας τόσον ὀλίγαι, ὥστε ἀνεβάλομεν εἰς τὸ μετέπειτα τὴν τοιαύτην ἐπιχείρησιν, βλέποντες μάλιστα τὴν ὀλιγότητα τῶν ἑποτρόφων μας, οὓς μόνους δυνάμεθα εἰς τοιαύτην ἐνασχόλησιν ἢ καὶ εἰς ἀντιγραφὰς νὰ προστάζωμεν καὶ τὴν ἀδύ-

1. Μερὶμνη τοῦ Δωροθέου Πρωίου καθιερώθη «Κώδιξ, περιέχων τὰς ἀντιγραφὰς τῶν ἐπιστολῶν, ψηφισμάτων, ἐπιταγμάτων, αἰτημάτων, ὧν ἐπιστέλλει καὶ δέχεται τὸ ἐν Βουλαντίῳ μέγα καὶ κοινὸν τοῦ Γένους Μουσεῖον». Ἑράνισμα, ΠΕΦΣΚ, τόμ. ΙΓ' (1878 - 79), σελ. 207 - 208. Περαιτέρω, Ἑράνισμα.

ναμίαν αὐτῶν εἰσέτι περὶ τὸν Ἑλληνα λόγον. Λαβόντες δὲ τὸ ὑμέτερον πανευφρόσυνον γράμμα φιλελληνισμοῦ ἀποστάζον ἀνελάβομεν ἐφ' ὅσον οἶόν τε τὰς ἡμετέρας δυνάμεις καὶ ἐποιήσαμεν ἀρχὴν νὰ συλλέγωμεν διεσπαρμένα τινὰ λεξικά ἑτέρων φιλολόγων ἀνδρῶν, ὅπως γένηται ἐπιθεώρησις ἀκριβῆς καὶ μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν νὰ πέμπηται πρὸς ὑμᾶς ἕκαστον στοιχεῖον, ὡς δηλοῦται ἐν τῷ ἀπὸ προσώπου τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς πρὸς ὑμᾶς γράμματι»¹.

Εἰς τὴν δευτέραν ἐπιστολὴν ὁ Πρῶιος ἔγραφε : «Εἶδομεν δὲ προσέτι ἐν τοῖς πρὸς ἡμᾶς ὑμέτεροις γράμμασι καὶ περὶ τινος Λεξικοῦ νὰ μᾶς γράφετε, παρορμῶντες ἡμᾶς εἰς τὴν ἐκπόνησιν τοιοῦτου τῷ ὄντι ἐπωφελεστάτου ἔργου, περὶ οὗ ἡμεῖς καὶ κατ' ἀρχὰς τῆς συστάσεως τῆς Μεγάλης ταύτης Σχολῆς ἐνεβάλομεν λόγον πρὸς ἀλλήλους, ἐσκεπτόμεθά τε περὶ τούτου ἰκανὸν χρόνον· ἀλλ' ἔδοξεν ἡμῖν δυσεπιχείρητον καὶ δυσκατέργαστον εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἐπεὶ οὐκ ὀλίγης χειρὸς καὶ χρόνου ἔδοκει δεῖσθαι πρὸς ἐκπλήρωσιν, ἄλλως τε τῶν προσόδων καὶ πόρων τῆς Σχολῆς ὀλίγων ὄντων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ὑποτρόφων οὐ πολλῶν δι' εἰδειαν πόρων, δι' ὃ καὶ οὐδὲν ὄλως ἐπεχειρήσαμεν. Τανῦν δὲ τοῖς ὑμέτεροις ἐντυχόντες γράμμασι καὶ ὡσπερὶ τιμὴν πλῆκτρα πηγύντες παρρωμίθημεν εἰς τὴν τοῦ τοιοῦτου ἐπιχείρησιν καὶ ἐκ τῶν ἐνόητων ἀναλαβόντες ἑαυτούς, ἠρξάμεθα φιλολόγων ἀνδρῶν συλλέγειν λεξικά τινὰ διεσπαρμένα καὶ παρατηρήσεις, ὧν καὶ πρὸς ἀντιγραφὰς καὶ ἐπιθεωρίαν καὶ ἐπίκρισιν ἀκριβῆ ἀνδρας ἐπὶ παιδείᾳ κλειζομένους καὶ διὰ τὸν Ἑλληνα λόγον φημιζομένους εὐρίσκομεν. Ἐτοιμαζομένων δὲ τούτων θέλει πέμπεται πρὸς ὑμᾶς κατ' ἕκαστον στοιχεῖον καὶ οὕτω τοῦ ποθομένου σὺν θεῷ τεύξεσθε...»².

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν συνάγεται ὅτι ὁ Πρῶιος καὶ οἱ συνεργάται του κατιδόντες τὴν ἀνάγκην ἐκτυπώσεως ἑνὸς Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ εἶχον ἀπασχοληθῆ μετὰ τὸ θέμα τοῦτο, πλὴν ὅμως δι' ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων πόρων δὲν εἶχον προχωρήσει εἰς συγκεκριμένην ἐνέργειαν, ἀναβάλλοντες δι' εὐθετώτερον χρόνον τὸ ἐγχείρημα. Ἐξ ἄλλου συνάγεται ὅτι τὸ μέγεθος τῆς δυσκολίας τοῦ ἐγχειρήματος δὲν ἔχει ἐκτιμήσει ὁ Πρῶιος, διότι ἀντὶ συντάξεως Λεξικοῦ ὁμιλεῖ περὶ ἀντιγραφῆς ἐκ διαφόρων λεξικῶν, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως μάλιστα ὑποτρόφων τῆς Σχολῆς, καίτοι οὗτοι ἦσαν ὀλίγοι καὶ ὄχι οἰκεῖοι πρὸς τὸν Ἑλληνα λόγον, χαρακτηριστικὸν

1. Ἐράνισμα... ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 210.

2. Αὐτόθι, σελ. 211.

δὲ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι, ὅτι ὁ Πρώιος μὴ κατανοῶν πλήρως τὸ πρόβλημα νομίζει ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως ἡ ἐργασία καὶ ἡ ἀποστολὴ ἐκάστου στοιχείου πρὸς τοὺς ἐκδότας, ὥστε ν' ἀρχίσῃ καὶ ἡ ἐκδοσις.

Τὸ Λεξικὸν Γαζῆ. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐξαγγεῖλει ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς τὴν ἐκδοσὶν Λεξικοῦ, κατ' ἴδιαν αὐτοῦ σύνθεσιν ἐν συναρτήσῃ πρὸς ἄλλα τε λεξικά καὶ πρὸ πάντων τὸ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν συνήθειαν, ὁ Γαζῆς δι' ἐγκυκλίου ἀγγελίας κατέστησε γνωστὴν τὴν πρόθεσιν του καὶ ἐζήτηε τὴν προεγγραφὴν συνδρομητῶν. Λαβὼν τοιαύτην ἀγγελίαν καὶ ὁ Πρώιος, διὰ φιλίας συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Γαζῆ καὶ ἐπιθυμῶν νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ Λεξικοῦ, εὔρεν ὡς φαίνεται ἀντίδρασιν εἰς τοὺς κύκλους τῶν λογίων τῆς ΚΠόλεως. Ἀπὸ ἀνταλλαγείσας μετὰ τῶν δύο διδασκάλων ἐπιστολάς πληροφοροῦμεθα ἐνδιαφέροντα πράγματα περὶ τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Γαζῆ. Καὶ δὴ τὴν 20 Δεκεμβρίου 1804 ὁ Πρώιος ἔγραψεν ὅτι εἶχε πρὸ τριμήνου λάβει τὴν ἐγκύκλιον εἶδησιν «διὰ μίαν μετάφρασιν τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου», δὲν παρέλειψε δὲ νὰ κάμῃ λόγον πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς Μεγάλης Σχολῆς καὶ τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ καὶ νὰ περιέλθῃ «εἰς τὰ παλάτια καὶ οἰκίας τῶν προυχόντων τοῦ Γένους, περιγρᾶφων, παρακινῶν, προτρέπων καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ἄρχοντας εἰς τὴν ἐκδοσὶν ταύτης τῆς ἐπωφελεστάτης μεταφράσεως». Ἐνῶ ὅμως κατῴρθωσε νὰ καταρτίσῃ κατάλογον περίπου 100 συνδρομητῶν, διέγνωσεν ὁ Πρώιος ὅτι «παρ' ἐλπίδα διεσπάρησαν ὧδε λόγοι ἀπ' αὐτοῦ (ἐκ Βιέννης) ἐλθόντες, ὅτι οἱ μεταφρασταὶ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου εἶναι ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι, διὰ νὰ ἐκτελέσουν τοῦτο τὸ μέγα κατόρθωμα». Ἐνεκα τούτου πολλοὶ συνδρομηταὶ ἐζήτησαν τὴν διαγραφὴν των ἐκ τοῦ καταλόγου. Ὁ δὲ Πρώιος ζητεῖ ἀπὸ τὸν Γαζῆν νὰ τὸν πληροφορήσῃ «διεξοδικῶς, ὅποιοι οἱ μεταφρασταί, τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ποῦ εὐρίσκονται καὶ ἂν ἐσπούδασαν παρ' ἡμῖν τὴν Ἑλλάδα φωνὴν καὶ ὅποια περὶ τούτου ἡ διάθεσις καὶ γνώμη τῆς κοινωφελοῦς τῶν Ζωσιμάδων ἀδελφότητος καὶ ἂν τὰ παραδείγματα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων, ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὸν Ἑρρίκον Στεφάνου ἐξηγῶνται εἰς τὴν ἀπλελληνικὴν διάλεκτον...». Προφανῶς ὁ ἐπιστέλλων ἀνησύχει διὰ τὴν τυχὸν ἀνάμειξιν τῶν Ζωσιμάδων καὶ εἰς ἄλλην ἐκδοσὶν Λεξικοῦ καὶ ἤθελε νὰ πληροφορηθῇ λεπτομερείας περὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς σημασίας τῶν λέξεων εἰς τὴν ἀπλουστέραν ἑλληνικὴν διάλεκτον. Τέλος προστίθεται εἰς τὴν ἐπιστο-

λήν ὅτι «τὸ ἔργον εἶναι ἐπιωφελέστατον μὲν, δυσεπιχείρητον ὁμως καὶ δυσκατόρθωτον»¹.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ Ἄνθιμος Γαζής ἐθεώρησε χρέος του νὰ παράσχη τὰς δεούσας ἐπεξηγήσεις περὶ τοῦ «ἤδη συντεθειμένου Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ», δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἐκ Βιέννης ὑπὸ χρονολογίαν 7 Φεβρουαρίου 1805 ἀποκριτικῆς πρὸς Δωρόθεον τὸν Πρώιον. «Τοῖς φθονεροῖς καὶ μισοκάλως κατὰ τοῦ ἔργου γλωσσαλγήσασι, γράφει, ἴσως περιττὸν εἶναι καὶ ἀπολογηθῶ, ὡσὰν ὅτι ἀσυλλογίστως κρίνουσι καὶ κατακρίνουσιν ὃ οὐκ οἶδασιν». Περαιτέρω ἐπεξηγεῖ ὅτι «ἢ αὐταδελφότης τῶν Ζωσιμάδων δὲν ἔχει τινὰ μετοχὴν εἰς τὸ ἐμὸν ἔργον», ἀφοῦ τὴν ἐκδόσιν ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος ὁ Γαζής ἐκ τῶν ὑστερημάτων του καὶ διὰ δανείων. Ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔργου λέγει ὅτι «μήτε εἶναι μία ἀπλή μετάφρασις Στεφάνου τοῦ Ἑρρίκου μήτε περιέχει τὸ συντιθέμενον ὅσα ἐκεῖνος». Καὶ προσθέτει τὰ ἀξιοπρόσεκτα ταῦτα: «Τὸν μὲν Ἑρρίκον μεταχειρίζομαι ὡς ὁδηγὸν τῆς τῶν λέξεων ἐκθέσεως, τῶν δὲ ἐμπεριεχομένων αὐτῷ λέξεων ὅσαι εἶναι περιτταὶ καὶ ἀμάρτυροι, τὰς ὁποίας καὶ οἱ νεώτατοι λεξικογράφοι τῆς Ἑυρώπης ἀποδοκιμάσαντες παρέλιπον, ὁμοίως καὶ ὅσας ὀχληράς καὶ πάντῃ ἀνωφελεῖς παρατηρήσεις ἐτυμολογιῶν καὶ παραγωγῶν του, ταῦτα πάντα καὶ ἐγὼ παραλείπω, προστιθεῖς ὅσα τε οἱ νεώτεροι λεξικογράφοι ἐξηκρίβωσαν καὶ ὅσα ἐνταῦθα δύναμαι νὰ ἀνακαλύψω ἀπὸ τὰς καλλίστας ἐκδόσεις τῶν ἑλληνικῶν συγγραφέων, ὅπου αἱ καισαρικαὶ βιβλιοθήκαι περιέχουσιν».

Ὅσα ἢ περικοπὴ αὕτη τῆς ἐπιστολῆς Γαζή περιέχει εἶναι χρήσιμα, διδακτικὰ διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐκεῖνος εἰργάσθη διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ του, ἀλλὰ καὶ καθοδηγητικὰ διὰ τὸν Πρώιον καὶ τοὺς μέλλοντας ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν σύνταξιν τῆς Κιβωτοῦ. Ἄλλὰ διὰ τοὺς τελευταίους βασικά εἶναι καὶ τὰ ἐπόμενα τῆς ἰδίας ἐπιστολῆς: «Καὶ νὰ εἰπῶ συντόμως, ἢ καθ' ἣν συντίθεται τὸ Λεξικὸν μέθοδος εἶναι αὕτη. Ἐκτίθημι πρῶτον τὴν λέξιν, ἔπειτα τὴν φανεράν καὶ ἀληθῆ παραγωγὴν τῆς, ἂν τὴν εὖρω· μετὰ τοῦτο τὴν τεχνολογίαν τῆς, ἐφεξῆς τὰς διαφορὰς σημασίας τῆς μὲ μαρτυρίας τῶν συγγραφέων, ὧν αἱ περικοπαί, ἐὰν μὲν εἶναι ἀσαφεῖς ἀναπτύσσονται διὰ παραφράσεως εἰς τὴν καθωμιλημένην ἡμῶν φωνήν, ἐὰν δὲ οἴκοθεν πλουτῶσι τὸ σαφές, διατὶ νὰ γίνεται ἢ ἀκαιρὸς παράφρασις;» Ὡς πρὸς τοὺς συνεργάτας τοῦ ὁ Γαζής λέγει ὅτι «μετεκόμισεν ἀπὸ τῆς φίλης πατρίδος δέο Ἑλλήνας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ μὲν ὀνομάζεται Κωνσταντῖνος Μιχαήλ ἀπὸ Λαρί-

1. Ἐράνισμα..., σελ. 213.

σης¹; ὁ δὲ εἶναι καὶ αὐτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ εἶναι ἱκανὸς τρίβων τῆς ἐλλάδος φωνῆς». Ἀλλὰ προσέλαβεν ἀκόμη καὶ τρεῖς ὁμογενεῖς ἐν Βιέννῃ σπουδάζοντας ἱατρικὴν, γνωρίζοντας ἐλληνικὴν, λατινικὴν καὶ ἐπιχώριον διάλεκτον, χωρὶς νὰ παραλείψῃ νὰ συγκεντρώσῃ πληροφορίας εἰς πᾶσαν ἀμφιβολίαν τοῦ ἀπὸ πεκαυδευμένου τῆς Βιέννης καὶ Γερμανοῦς φιλολόγου δι' ἐπιστολῶν τοῦ².

Τὸ Λεξικὸν τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, ὡς γνωστὸν, ἐξεδόθη εἰς 3 τόμους μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1809-1816 ἐν Βιέννῃ εἰς τὴν τυπογραφίαν τῶν Γλυκῆδων³. Ὁ Δωρόθεος Πρώιος θὰ πρέπη πολλὰ νὰ ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, διὰ τὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας, τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ὕλικου, τοὺς συνεργάτας τοῦ δευτέρου, περὶ τῆς παραλλήλου λεξικογραφικῆς ἐργασίας. Περὶ αὐτῆς βεβαίως ὁ Γαζῆς δὲν φαίνεται νὰ ἦτο πληροφορημένος, ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο, δὲν νομίζομεν ὅτι θὰ ἐγκατέλειπε τὴν πρόθεσίν του, θεωρῶν ὅτι εἶχε τὴν προτεραιότητα ἢ ἴσως ὅτι δέσμευσις ἀποκλειστικότητος δὲν ὑφίστατο ἐπὶ τοιούτων φιλολογικῶν θεμάτων. Χαρακτηριστικὸν πάντως εἶναι, ὅτι τῇ 10 Μαΐου 1805 ἀποκρινόμενος ὁ Πρώιος πρὸς τὸν Γαζῆν καὶ πληροφορῶν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῆς Μεγάλῃς Σχολῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς συντάξεως Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, φαίνεται προσηρμοσμένος πλέον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐγχειρήματος καὶ παρέχει ἀξιολόγους εἰδήσεις, τόσον ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλογῆς τοῦ ὕλικου καὶ τῆς διατάξεως τῶν λημμάτων, μὲ τὴν παρατήρησιν μάλιστα ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἐργασίας συμπύπτει μὲ τὴν ἀκολουθημένην καὶ ὑπὸ τοῦ Γαζῆ, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὸ ἔργον λογίων ἐκ τοῦ κύκλου τῆς Σχολῆς.

Σκοπὸς - μέθοδος. Γράφων ὁ Πρώιος πρὸς τὸν Γαζῆν καθορίζει ὡς ἀκολουθῶς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας: «Τῇ δίδω τὴν εἰδήσιν, γράφει, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ Μουσείου, κατὰ ζήτησιν τῶν φιλογενῶν καὶ φιλομούσων Ζωσιμάδων, καταγιγόμεθα εἰς ἓνα τοιοῦτον κοινωφελὲς ἔργον καὶ προσπαθοῦμεν διὰ νὰ γίνῃ, ὅσον ἐνδέχεται, πλήρες καὶ τῶ ὄντι κοινωφελείας αἴτιον, συλ-

1. Προσθέτει ὁ ἐπιστέλλον ὅτι ὁ Μιχαὴλ «ἐσχολάσθησεν ἔτη ἱκανὰ πρότερον μὲν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἑλασσῶνα Τσαριτσάνῃ, ἔπειτα δὲ ἐν Ἀμπελακίοις».

2. Ἐράνισμα... σελ. 215-216.

3. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1939, σελ. 88, 111, 143, ἀριθ. 524, 680, 887.

λέγομεν συγγραφείς διαφόρους, λεξικά και παρατηρήσεις ἀνδρῶν σοφῶν καὶ θαυμαζομένων περὶ τὴν ἑλλάδα φωνήν, ὅπως ἐκ τούτων πάντων συμπληρώσωμεν ἓνα Λεξικὸν ὁποσοῦν τέλειον, ἐπικεκριμένον, θεωρημένον καὶ συγγεγραμμένον ἀπὸ ἀνδρας εἰδήμονας καὶ ἐγκρατεῖς τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης. Διωρίσαμεν δὲ εἰς τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Μουσειῶν μέλη¹ ἕξ, ὧν εἶναι καὶ οἱ γνωστοὶ Ἰλαρίων, ὁ τοῦ ἐνταῦθα Μετοχίου τοῦ Σινᾶ Ὁρους ἠγούμενος, καὶ ὁ Νικόλαος Λογάδης, οἵτινες, ὡς εἶναι γνωστὸν αὐτῇ, ὄντες ἀρκετὰ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας διαλέκτου ἐγκρατεῖς, εἶναι καὶ τῆς Ἱερᾶς Φιλοσοφίας θιασῶται. Αὐτοὶ λοιπὸν ἐγκύπτουσι λιπαρῶς εἰς τοὺς συγγραφείς καὶ μὲ κάθε προθυμίαν καταγινοῦνται διὰ νὰ τὸ καταστήσουν, θεοῦ διδόντος, κοινωφελέστατον ἐφ' ὅσον οἷόν τε εἰς τὸ ἡμέτερον Γένος² ἐξακολουθοῦμεν δὲ τὴν αὐτὴν μέθοδον καὶ τάξιν, ἣν κρατεῖ καὶ ἡ ἔλλογιμότης της, καθὼς εἶδομεν εἰς τὸ φύλλον τοῦ ἔχου ρήματος, ὁποῦ μᾶς ἔστειλε. . . ».

Ταῦτα γράφων ὁ Πρώιος τονίζει ὅτι ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς προσπαθείας τῆς ΚΠόλεως εἶναι ἐθνωφελῆς καὶ κοινωφελῆς, καταλήγει δὲ μὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι αἱ παρεμφερεῖς προσπάθειαι Βιέννης καὶ ΚΠόλεως δὲν θὰ καταλήξουν εἰς τὸ τέλειον, θὰ καταστή ὅμως δυνατόν «*νὰ ἀπαρτίσῃ τὸ ἐντελές λεξικὸν τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης*» ἢ μέλλουσα γενεά³. Τῆς ἐπιστολῆς χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ εὐγένεια τοῦ γράφοντος, διαβεβαιούντος τὸν ἀποδέκτην τῆς ἐπιστολῆς ὅτι ἐκ τῆς παραλλήλου προσπάθειας θέλει προκύψει ὠφέλεια, δι' ἣν καὶ πέμπει τὸν σχηματισθέντα τῇ φροντίδι αὐτοῦ κατάλογον συνδρομητῶν.

Ὡς φαίνεται, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1805 τὸ συνεργεῖον τῶν ἕξ συντακτῶν ἐκ τῶν κόλπων τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς εἰργάζετο ὅλονέν καὶ συστηματικώτερον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποστολῆς του. Λίαν ἀποκαλυπτικὴ εἶναι μία ἐπιστολὴ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Σκαρλάτου Γκίκα πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς Σχολῆς⁴ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ ἐκ τῶν συντακτῶν ἀρχαιομαθοῦς Νικολάου Λογάδου⁴, διὰ λογαριασμὸν τῶν ἐπιτρόπων ὁμιλοῦντος

1. Πρόθεσις τοῦ Πρωίου ἦτο νὰ ἐμφανίσῃ τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν ὡς εἶδος πνευματικοῦ σωματείου, δι' ὃ ἀπεκάλει αὐτὴν Μουσειῶν καὶ δι' ἰδιαιτέρων ψηφισμάτων τῆς Σχολῆς ὠνόμαζε τιμητικῶς μέλη αὐτοῦ ἐν Βαζαντίῳ μεγάλου καὶ κοινοῦ τοῦ Γένους Μουσειῶν. Βλ. Ἑράνισμα. . . , σελ. 229.

2. Ἑράνισμα. . . , σελ. 223 - 224.

3. Αὐτόθι, σελ. 224 - 226.

4. Αὐτόθι, σελ. 226 - 229.

ἐπὶ τῶν σκοπῶν καὶ τῆς μεθόδου τοῦ Λεξικοῦ. Ὁ Γκίκας ἦτο ἄκρως εὐπαιδευτος καὶ ὁ Λογάδης ἱκανώτατος διδάσκαλος. Τὰ κείμενά των εἶναι στριφνὰ καὶ δυσχερῶς παρακολουθοῦνται αἱ εἰς αὐτὰ ἐκτιθέμεναι ἐπόψεις τῶν δύο ἀνδρῶν. Ἡ ἀρχαιομάθεια ἀμφοτέρων εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἀλλ' ὁ λόγος δὲν εἶναι ἀρχαῖος, εἶναι ἀρχαιοπρεπής. Θὰ συνοψίσωμεν τὰς γνώμας, διότι δὲν ἐμπίπτουν μὲν εἰς τὸ θέμα τῆς συντάξεως τοῦ Λεξικοῦ καθ' ἑαυτάς, θίγουν ὅμως γενικώτερον ζητήματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν λεξικογραφίαν καὶ πιθανῶς εἶναι ταῦτα χρήσιμα καὶ σήμερον ἀκόμη.

Ἐν πρώτοις ὁ Γκίκας ἀρχίζει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀναφέρων εἰς τὴν σύνταξιν τῆς Κιβωτοῦ ὅτι ὁ ἐξ Ἀγράφων διδάσκαλος Ἰωάννης τὸ 1793 τοῦ εἶχεν ἐπιδείξει ἡμιτελῆ καὶ ἀκατέργαστον μετάφρασιν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου. Ἄς σημειωθῆ ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦ διδασκάλου Ἰωάννου, Δημητριάδου ἐπωνυμουμένου¹, ἀπέκειτο εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ περιεῖχεν ἕξ ἐπιγράμματα τοῦ Σκαρλάτου Γκίκα. Κατὰ τὴν διαμειφθεῖσαν ἀλληλογραφίαν ὁ Γκίκας ἀπέστειλε τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ὑπὸ Δημητριάδου μετάφρασιν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς Κιβωτοῦ πρὸς χρῆσιν. Ἀκολούθως ὁ Γκίκας ὀρμᾶται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλαὶ ξενικαὶ λέξεις ἔχουν εἰσχωρήσει εἰς τὴν καθημερινὴν λαλιὰν τῆς ἐποχῆς, πρὸς δήλωσιν ἐννοιῶν καὶ πάσης φύσεως ἀντικειμένων ἐρχομένων ἐκ τῆς ξένης, ἐνῶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφρασθοῦν δι' ἑλληνικῶν λέξεων τὰ προϊόντα τῆς γνώσεως. Πάσχουν, λέγει ὁ Γκίκας, οἱ Ἕλληνες ὅπως οἱ ρυπαροὶ φιλάργυροι, ὅσοι ἔχουν συγκεντρώσει πολὺτιμα οἰκειακὰ σκεύη εἰς κρύπτας καὶ ὅταν φιλοξενοῦν φίλους ἢ συγγενεῖς καταφεύγουν εἰς τοὺς γείτονας καὶ δανείζονται τὰ ξένα. Καὶ ἐν προκειμένῳ διερωτᾷται: *«ἀρὰ γὰρ τὰ χεῖρω ἐκείνων δὲν πάσχομεν, ὅποτε παράβυστα ταμειουλκοῦμεν τὰ πανομορφαῖα καὶ ἀνθηροποίκιλα καὶ ἐπαφρόδιτα τῆς ἡμετέρας γλώσσης ὀνόματα, πρὸς δὲ τὰ παμμυγῆ καὶ ἐρμαφρόδιτα ἐπιχαίνομεν καὶ πτοοῦμεθα νομιζόντες ὅτι καλλιλεκτοῦμεν καὶ κομψενόμεθα, ὅποτε τὰς παρεπιδήμους μετερχόμεθα λέξεις καὶ παρατυπωτικῶς ξενοφωνοῦμεν, τὴν σανοττίβαν, φέρ' εἰπεῖν, λέγοντες καὶ τὴν τζίφραν καὶ τὰ μινεάλε κάρβουνα· εἰ δὲ τις αἰσχυνομένην εἶποι καὶ κρυπτογραφίαν καὶ λιθάνθρακας, ἑλληνίζει, λέγουσιν οἱ μωροσκόποι καὶ σπουδογέλοιοι.»*

1. Εἰδήσεις τινὰς περὶ αὐτοῦ προσφέρει ὁ Μ. Ι. Γεδεών, Χρονικά τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, ἐν ΚΠόλει 1883, σελ. 242 ἐν ὅσῳ.

Ἄν, λέγει ἐν συνεχείᾳ, συγχωρηθῆται εἰς τὴν καθημερινὴν ὁμιλίαν ἢ τοιαύτη κατάχρησις, πρέπει νὰ μεταφερθῆ καὶ εἰς τὴν γραπτὴν; Θὰ ἐμφανίζεται ἡ Ἑλλάς μὲ νεολογίαν «ξενοποικιλότερον, δι' ἄλλοτριῶν γλωσσῶν ἀραιζομένην καὶ ξενομανοῦσαν;». Διερωτᾶται ἀκόμη: «πῶς μεταφρασθήσονται αἱ τῶν πραγμάτων ἰδέαι;». Καὶ ἀποφαίνεται ὅτι «οὐδέτι λεξιμαθεῖς ἀλλὰ πραγματομαθεῖς ἀναδειχθήσονται οἱ ἐκ τοῦ Ἑλληνομουσειοῦ τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων προκύψοντες. . . , ἢ ἄλλοτε προκίκαρος Ἑλλάς ἀειθαλῆς τε καὶ ἐπετειοφόρος, ὑποφαινομένου ἤδη ἔαρος, ἀπωσθητοῦν ἀφιβλαστήσει καὶ τὰ σκιατραφῆ αὐτῆς τέκνα εἰς ἀληθογνωσίαν ἐλθόντα ἐκ τῆς προκατασχούσης ἀνανήψει ἀγνοίας». Χαρακτηρίζει «βαρύνον» τὸν Βαρῖνον τὰ ἀσαφῆ δι' ἀσαφῶν ἐξηγοῦντα». Προτείνει ὡς πρότυπον λεξικογραφίας τὸ γαλλικὸν λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας μὲ τὴν «ἐμμέθοδον τάξιν» καὶ ἄλλας τινὰς ὑποδείξεις προσθέτει, παρατηρῶν εἰς τὸν τυχόν ἀντιλέγοντα (ισχυριζόμενον ὅτι «ὀγκοποιεῖται τάχα τὸ σύγγραμμα εἰς ἀμαξοπληθῆς ἄχθος καὶ δυσέκδοχον») ὅτι ἐπὶ λεξικοῦ «τὸ πλήρες ἅμα καὶ σύντομον ἀσύμβατά εἰσι πράγματα». Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ὑπολογίζει ὁ Γκίκας τὴν ἑκτασιν τοῦ Λεξικοῦ εἰς ἕξ ὀλοφύλλους τόμους. Ἄν τέλος εἰς ὅλας τὰς ὑποδείξεις τοῦ ὑπάρχον ἀντιρρήσεις, συνάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν πρόκειται νὰ συγγραφῆ «θησαυρὸς τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου ἀλλὰ γλωσσάριον».

Εἰς τὴν ἀπάντησίν του ὁ Ν. Λογάδης, ἀναφέρων τὴν λήψιν καὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ Ἰωάννου Δημητριάδου, παρατηρεῖ ἀρχικῶς ὅτι ἡ φερομένη ὡς μετάφρασις ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου «πολλοστὸν μέρος καὶ συμμιγῆς ἐκ πολλῶν, ἀκατέργαστον ὅλως καὶ ἀτημέλητον», καταλείπον πλείστας λέξεις «ἀνερμηνεύτους». Ἐν τούτοις λέγει ὅτι ἐγένετο εὐγνωμόνως δεκτὸν τὸ κείμενον καὶ ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθῆ. Περαιτέρω ὁ Λογάδης εὕρσκει σοφὰς τὰς ὑποδείξεις καὶ ἱκανὰς νὰ προκαλέσουν ὠφέλειαν. Συγκεκριμένως εὕρσκει λογικὴν τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ παραλειφθοῦν ἀπὸ τὴν βίβλον «θυροκοποῦντα τῶν ὀνομάτων ὄσα νεώτερα, νηκτὴν τε καὶ πτηνὴν καὶ χερσαίαν φύσιν σημαίνοντα καὶ μὴν καὶ τὰ ἐκ γῆς λαγόνων δρωρνήμενα, ὄσα τε θνητῆ φύσις πρὸ τεσσάρων ἢ πέντε αἰώνων ἐκ τοῦδε νεοχημῆσας ἔξευρε καὶ ἀνεδίδαξε, τοῖς πάλαι παντάπασιν ἀγνοούμενα, καὶ ὄσαπερ ἐξ Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἤκουσι φέροντες Εὐρωπαῖοι ἀγώγιμα· καὶ ταῦτα οὖν ἐν τῇ βίβλῳ τῇ λεξικῇ παρενείρεσθαι εἰσαγόμενα κἀπὶ τὸ ἑλληνικώτερον σεμνοποιούμενα ἢ καὶ ὑπαρχῆς ὀνοματοθετούμενα, τοῖς ἐπὶ τοῦτο κεχρημένοις κανόσιν, οὗς οἱ πάλαι κατέλιπον».

Χαρακτηρίζει και ὁ Λογάδης καταλλήλως «τὰ τῶν νεωτέρων κατὰ παντοίαν ἰδέαν εὐρήματα», διότι εἶναι ξένα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν, ἀποδεχόμενος ὅτι «ὀνοματοθετεῖν ἀνάγκη», προσθέτει ὁμως εὐγενῶς τὴν ἀντίρρησίν του, ὅτι «τὸ τοιοῦτον οὐ τοῦ παρόντος ἂν εἶη καιροῦ». Διότι πρὸς τὸ παρὸν μέριμνα τῆς συντάξεως εἶναι νὰ παρασκευάσῃ ἐν λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς εὐμέθοδον καὶ σαφῆς πρὸς χρῆσιν τῶν νέων. Πρόθεσις ὁμως τῆς συντάξεως ἦτο, «τὰ τῶν νεωτέρων πραγμάτων ὀνόματα ἐν τοῖς μετέπειτα ταμεύσασθαι, ὡς ἔστιν ἔλπις καὶ λεξικὸν ὀμηγενῶν ὀνομάτων ἂν κατορθώσασθαι». Ὑπάρχουν, λέγει, δυσκολίαι διὰ νὰ περιληφθοῦν τὰ νεώτερα ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀρχαίων, ἀπαιτεῖται χρόνος πρὸς συλλογὴν τοῦ ὕλικου, δαπάνη διὰ τὴν ἔκδοσιν καὶ ὑπάρχει κίνδυνος ἐκ τοῦ ἄλματος, δηλ. τοῦ «συμμιγνῆναι καὶ ὅσα εἰσὶ φρενὸς νεωτέρας ἐπιγενήματα», ἀπαιτοῦντα πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ἀνάλογον παρασκευὴν καὶ δύναμιν εἰς τὸ κατανοεῖν. Ὁ ἱατρός, λέγει ἐν παρομοιώσει, ρίπτει ὅλην τὴν προσοχὴν του νὰ θεραπεύσῃ τὴν παρούσαν νόσον τοῦ ἀσθενοῦς καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται καθόλου διὰ τὴν ἐμπεσοῦσαν. Οὕτω καὶ αὐτοὶ ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα. Καὶ διερωτᾶται ὁ Λογάδης: «τοσοῦτον προσδιατρέφομεν, λεξικὸν συντιθέμενοι ἐπιμήκιστον καὶ τέλος ἔχειν δυστέκμαρτον, καὶ ἑαυτοὺς ἐν οἷς ἤδη χρήσιμον οὐδὲν ἐνορᾶται οὐδὲ τοῦ προκειμένου συντελεστικὸν καὶ ἐπίφορον ἀφειδῶς δαπανήσομεν; Καὶ τὰ μὲν παρόντα καὶ κατεπεύγοντα τῷ χρόνῳ μηχανοῦμεν, τὰ δὲ μέλλοντα, φασί, χερσὶ τε καὶ ποσὶ διώξομεν; Πολὺ μὲν τ' ἂν εἶη τουτὶ καὶ ἡμῶν ἀποκείσεται».

Τοὺς κυρίους στόχους τῆς προσπάθειας διαγράφει περαιτέρω ὁ Λογάδης δι' ὁμοίου μακροπεριόδου καὶ στομφώδους δυσνοήτου λόγου. Σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ εἶναι ἡ διασάφησις αὕτη: «Τὴν μὲν οὖν νεωτέραν ὀνοματοθεσίαν τό γε νῦν παραλείφομεν, τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς λεξικὸν ἀπλῶς περὶ τὰδε ἀναστραφήσεται». Καὶ ἐπεξηγεῖ: «Ἐκείνας γὰρ μόνας τῶν λέξεων διασαφήσει εἰς τὸ κοινότερον, δι' ὧν ἂν τοὺς πάλαι ποιητὰς τε καὶ πεζῆ γειγραφότας ἐξείη κατανοεῖν τὸν νοῦν αὐτῶν, εἴ τι ἐφιλοσόφησαν. . .». Ὡς πρὸς τὰς πηγὰς λέγει ἐν τῇ συνεχείᾳ τὰ ἑξῆς: «Ἄ μὲν οὖν τοῖς πάλαι γνωστά, τούτων τοὺς ὄρους ἐκ τῶν πάλαι λεξικογραφησάντων Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων ἐφερμηνεύσομεν, Ἡσυχίου τε καὶ Σουῖδα καὶ Πολυδεύκου καὶ Εὐσταθίου, Ἐτυμολογικοῦ καὶ Βαρίνου καὶ τῶν διαφόρων Σχολιαστῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων, ἱστορικῶν τε καὶ φιλοσόφων καὶ μὴν καὶ Ἐρρίκου Στεφάνου, Ἰακώβου Γουσανοῦ, Βενιαμὴν Ἐδερτίκου, Σκλιβέρον καὶ Σκάπουλα καὶ εἴ τις ἄλλος, μίαν καὶ

μόνην γνώμην καὶ πρόθεσιν ἔχοντες, ὅ,τι ποτὲ νενοήκασι γράψαντες οἱ γενάρχαι τῆς γλώσσης ἐφικέσθαι καὶ ἐγκολπιώσασθαι· εἰ δὴ ἅπασιν ἡμῖν ὁ ἰδρῶς εἰς κενὸν καταρρέουσι, ταλαιπωροῦσι καὶ κάμνουσι περὶ Σχολὰς καὶ περὶ πάντα διασπωμένους, ἂν μὴ προσῆ κατὰ καιρὸν ἐκ τῆς πάλαι πηγῆς τὰ γονιμώτατα νάματα, καὶ ἐς αἰὲ ὕλομανῆσει ἄρα ἡ νεολαία περὶ τὴν λέξιν, ἀκυρολογοῦντες παντοίως καὶ ἐγκαταγηράσκοντες ἐν αὐτῇ, πραγμάτων ἐν τοῖς τῶν πάλαι ἐμφερομένων ὅποιά ποτ' ἂν ἦ ἀπείρως παντάπασιν ἔχοντες, φορταγωγοὶ λέξεων ἐκ τῶν Μουσείων προβαλόντες...». Εἰς τοὺς λόγους τούτους, τοὺς τελευταίους, ὑπάρχει ἤδη πρὸ τόσων ἐτῶν ἡ καταδίκη τῆς φιλολογικῆς ἀπασχολήσεως μὲ τὴν ξηρὰν περὶ τὰς λέξεις ἔρευναν, ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ περιεχομένου, καίτοι ἐν προκειμένῳ πρόκειται περὶ καθαρᾶς λεξικογραφικῆς ἀποστολῆς, διὰ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ὁποίας μόνης θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ προσέγγις τοῦ πνεύματος τοῦ δημιουργοῦ διὰ τῆς Ἑρμηνευτικῆς.

Πάντως διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λογάδη ἐκφράζεται ἡ κρατοῦσα ἀντίληψις τῶν συντακτῶν τῆς Κιβωτοῦ διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ Λεξικοῦ. Δὲν ἀποκρούεται ἡ ἀνάγκη συγκεντρώσεως τῶν νεοτεύκτων λέξεων, ὅσον καὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν ὄρων ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν, διαχωρίζεται ὁμως ἡ ἐργασία αὕτη καὶ τοποθετεῖται μετὰ τὴν σύνθεσιν καὶ ἐκδοσιν τοῦ βασικοῦ λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης. Χαρακτηριστικῶς ὁ Λογάδης διὰ τὸ δεύτερον τοῦτο σκέλος τῆς κοινῆς προσπάθειας λέγει τὰ ἀκόλουθα : «Ὡσπερ γὰρ οἱ πάλαι τὰς ἰδέας λαβόντες τῶν ὡς πρὸς σφᾶς αὐτοὺς καινοτέρων πραγμάτων ἐκ πάσης γαίας βαρβάρου, τὰς πλείστας μὲν αὐτῶν ἐξελληνίζειν ἐπεχείρησαν, παμπόλλας δὲ καὶ νέους ὀνόμασι κατεσέμνυναν, οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς, προαγομένου θεοῦ συνάρσει, τοῦ νεοπαγοῦς ἡμῶν Μουσείου ἀπὸ προόδου εἰς πρόοδον καὶ νεῦρα τὰ ἐκ χρημάτων ἐαυτῷ περιποιησαμένον τε καὶ μέλη ἐαυτοῦ ἀναδείξαντος παρ' ἐαυτῶν συγγράφειν δυνάμενα καὶ μεταφέρειν ἐκ τῶν ἄλλων γλωσσῶν τὰ ἐλλείποντα, συστηματικὰ λεξικά ἐκάστης ἐπιστήμης συστήσομεν καὶ νεωτέρα Ἱστορίαν Φυσικὴν καὶ Πολιτικὴν συγκροτήσομεν· τὰ τε ἐργαλεῖα, δι' ὧν ἐμπείρως τὰς ἀληθείας κρατύνειν ἐστίν, ἀπὸ Δύσεως μετακομισόμεθα καὶ πᾶν ὅ,τι χρήσιμον εἰς ἐπιστήμης ἀνάληψιν συνερανισόμεθα...».

Κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον ἡ Πατριαρχικὴ Μεγάλῃ Σχολῇ τῆς ΚΠόλεως θὰ προῶδευεν ὡς πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν καὶ πρὸ πάντων ἐφ' ὅσον θὰ ἐστελεχοῦτο διὰ νέων προθύμων νὰ ἐργασθοῦν κατ' ἐπιστήμην καὶ θὰ ἀπέκτα τὰ οἰκονομικὰ μέσα, πρόθεσις τῶν σημερινῶν

στελεχών αὐτῆς ἦτο νὰ ὀργανωθῆ ἐπιστημονικωτέρα ἐργασία ἰδίως ἐπὶ τῶν γλωσσικῶν ἐρευνῶν, πάντοτε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐρχομένων ἐπιστημονικῶν πάσης φύσεως μέσων. Αὐτὰ τὰ μέσα φαίνεται ἐννοῶν ὁ Λογάδης διὰ τῆς φράσεως «*ἐργαλεῖα δι' ὧν ἐμπείρως τὰς ἀληθείας κρατῶναι ἐστίν*». Εἰς τὴν κατακλειδα τῆς ἐπιστολῆς του φαίνεται συμφωνῶν, ὅτι Λεξικὸν πλήρες καὶ σύντομον ἀποτελοῦν πράγματα ἐκ φύσεως ἀντικείμενα. Πάντως σημαντικὸν εἶναι, ὅτι ἡ σύνταξις τῆς Κιβωτοῦ εἶχε τὴν πίστιν ἀνεπτυγμένην, ὅτι θὰ προσέφερε Λεξικὸν πληρέστερον τῶν προηγουμένων, δι' ὃ γράφει ὁ Λογάδης «*τὸ Λεξικὸν πληρέστατον ἂν ἀπάντων τῶν εἰς τὴν παροῦσαν ἡμέραν ἐκδεδομένων ἀρχοῦμεν προσενεχθῆσεσθαι*». Τοῦτο στηρίζεται εἰς τὸ ὅτι ὑπῆρχον τὰ μέσα καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἐμψύχου ὀλικοῦ. Ἐγράφε σχετικῶς: «*οὐ γὰρ δὴ οὐκ ἐστὶ ὅπως τῶν εἰς τοῦτο φερόντων ἐλλείπομεν, ἀλλὰ δὴ καὶ λεξικῶν ἀπάντων πλουτοῦμεν καὶ βιβλίων εὐποροῦμεν τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ λογίων ἀνδρῶν μελῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀναδεδειγμένου Μουσείου, ἐπεὶ τούτῳ συνεργάζεσθαι ἐπ' ἀδείας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐν αὐτῷ τῷ Μουσείῳ ἐμέλησε, προβαίνει δὲ ἡμῖν κατὰ θυμὸν τὸ ἔργον...*». Φυσικὰ αἱ προθέσεις εἶναι ἄριστοι καὶ ὁ ζῆλος θαυμαστός, πλὴν ὅμως προφανὲς εἶναι ὅτι ὑπετιμῶντο αἱ δυσκολίαι καὶ διὰ σπουδῆς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἀντικατεστάθη ἡ γνῶσις, ἡ πείρα καὶ συνείδησις τῆς ἐπιστημονικῆς εὐθύνης.

Ἀνάμειξις τοῦ Κοραῆ. Εἰς τὴν προεργασίαν καὶ τὴν σκοπιμότητα τοῦ ἔργου ἀνεμείχθη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, καὶ ὁ Κοραῆς. Αἱ φιλολογικαὶ ἔριδες τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου βεβαίως δὲν ἔχουν ἀκόμη κορυφωθῆ, πάντως ταλανίζει τὸ Γένος τὸ θέμα τῆς γλώσσης, ἡ ἀγωνία δὲ τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου ἐκφράζεται λακωνικώτατα εἰς μίαν φράσιν ἐπιστολῆς τοῦ Δωροθέου Πρωίου πρὸς τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν, ὑπὸ χρονολογίαν 25 Μαΐου 1805, τὴν ἐξῆς: «*Ὡ πόσον ἐπιωφελὲς ἦθελεν εἶναι, ἂν ἐσυμφωνούσαμεν κάμποσοι σπουδαῖοι νὰ συστήσωμεν μίαν γραμματικὴν, νὰ παύσουν αἱ γλωσσικαὶ διενέξεις*». Εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν ὁ Πρώιος ἀναγγέλλει εἰς τὸν Κοραῆν τὰ τοῦ Λεξικοῦ δι' ὀλίγων ὡς ἐξῆς: «*Κατὰ ζήτησιν τῶν Ζωσιμάδων γίνεται ἐν τῇ ἡμετέρῃ Σχολῇ Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι διωρισμένοι ἐξ διδασκαλοῦ, οὔτινες καὶ μέλη τοῦ Μουσείου προσεγεγράφασαν, ἐξ ὧν οἱ τρεῖς εἶναι μαθηταὶ τῆς ἐν Χίῳ διατριβῆς μου. Περὶ τούτου δὲν*

ἐκτείνομαι, ἐπειδὴ ἤξεύρω ὅτι ἔχεις εἶδῃσιν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου»¹.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν καὶ τὸ δι' αὐτῆς φερόμενον μήνυμα ὑπῆρξε μετοχὴ οὐσιαστικῆ διὰ τὸ θέμα τοῦ Λεξικοῦ καὶ πρέπει νὰ τὴν γνωρίσωμεν, περιοριζόμενοι ἀπὸ τὸ λοιπὸν σύμμεκτον περιεχόμενον τῆς ἀποκριτικῆς ἀχρονίστου πρὸς τὸν Πρῶιον ἐπιστολῆς², δυναμένης ὅμως νὰ χρονολογηθῆ ἐντὸς τοῦ Ἰουνίου 1805, εἰς δ, τι ἀφορᾷ εἰς τὸ Λεξικόν. «Χαίρω ὅτι καταγίνεσθε εἰς λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, λέγει προκαταβολικῶς ὁ σοφὸς Κοραῆς, στοχάζομαι ὅτι ἔχετε ὅλα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὴν τελείωσιν τοιοῦτου ἔργου. ...». Ἀναγκαῖα ἐννοεῖ πλῆθος γνωστῶν καὶ ἀγνώστων εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ προτέρων λεξικῶν καὶ γλωσσικῶν πινάκων. Ἀξιοπρόσεκτον εἶναι, ὅτι ὁ Κοραῆς ἀξιολογεῖ τὰ ἀναγκαῖα λεξικά «εἰς τοιοῦτον πολύμοχθον ἔργον». Οὕτως ἐπιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν συντακτῶν ἀνὰ προσέχωσιν εἰς τὰς ἐξηγήσεις τοῦ Σουῖδα, ὅστις κατὰ πᾶσαν σχεδὸν σελίδα δίδει σημεῖα λαμπρὰ καὶ ἀναντίρρητα τῆς ἀκρισίας του». Ἀκολούθως συνιστᾷ νὰ ἔχουν μεταξὺ τῶν ἄλλων λεξικῶν ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς Γραφῆς, ἐπεξηγῶν ὀρθότατα ὅτι «καὶ συμφωνίαι τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας (Διαθήκης) δὲν εἶναι κυρίως κανόνες τῆς γλώσσης, εἶναι ὅμως ἀναγκαῖαι διὰ τὴν δῆλωσιν τῆς φθορᾶς τῆς γλώσσης, ἣτις ἔλαβεν ἀρχὴν ἀπὸ τοὺς Πτολεμαϊκοὺς χρόνους». Ἐπιπροσθέτως συνιστᾷ νὰ ἔχουν τὰς νέας ἐκδόσεις τῶν συγγραφέων καὶ ἀπαριθμεῖ κατὰ συγγραφεῖα τοιαύτας μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων χρησιμωτάτων.

Αἱ περαιτέρω ὁδηγίαι εἶναι βασικαὶ διὰ τοὺς συντάκτας καὶ πρέπει νὰ τὰς διαλάβωμεν ἐν συνεχείᾳ, εἴτε εἶναι συμβουλαὶ καὶ ὑποδείξεις γενικωτέρου χαρακτήρος εἴτε εἶναι μεθοδικαὶ ἀρχαὶ μετὰ παραδειγμάτων. «Ἐπεὶ εἰς τοὺς τιμωτάτους λεξικογράφους, λέγει πρὸς τὸν Πρῶιον ὁ Κοραῆς, νὰ μὴ βιάζονται, ἐδῶ μάλιστα παρὰ ποῦ ποτε ἄλλοῦ χρειάζεται τὸ "σπεῦδε βραδέως", ἂν θέλωσιν νὰ προξενήσῃ τὸ λεξικὸν αὐτῶν καὶ ὠφέλειαν εἰς τὸ Γένος καὶ τιμὴν (εἰς ὅλον πάλιν τὸ Γένος) σιμὰ τῶν ἀλλογενῶν. Λεξικὸν εἶναι μεγάλου κόπου καὶ μεγάλης κρι-

1. Ἐράνισμα... , σελ. 231. Μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ὑπάρχει σύνδεσμος στενὸς καὶ ἀλληλογραφία προηγουμένη ἐπὶ διδακτικῶν ζητημάτων καὶ δὴ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς Σχολῆς διὰ βιβλίων, ὀργάνων Φυσικῆς κλπ.

2. Ἀρχικῶς περιέχεται ἡ ἐπιστολὴ εἰς τὸν μνημονευθέντα Κώδικα τῆς Σχολῆς. Βλ. Ἐράνισμα... , σελ. 243 - 248. Πρβλ. Ἐπιστολαὶ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐπιμελεῖα Ν. Μ. Δαμαλά, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1886, σελ. 984 κέξ. Ἰ. Ράττα, Ἀπάνθισμα Ἐπιστολῶν Ἀδ. Κοραῆ, 1839, σελ. 218 κέξ.

σεως έργον» Ἡ τελευταία παρατήρησις ἔχει ἀληθῶς ἀξίαν ἀποφθέγματος. Μία ἄλλη παρατήρησις τοῦ Κοραῆ ἀναφέρεται εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως τῆς σημασίας τῶν λέξεων εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πρᾶγμα τοῦ καὶ εἰθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐθίζαν οἱ χορηγοὶ τῆς ἐκδόσεως Ζωσιμάδες, ἀπαιτήσαντες ν' ἀποδίδονται αἱ λέξεις εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν.

«Νὰ προσέχαιοι μάλιστα τοὺς παρακαλῶ, γράφει ὁ Κοραῆς διὰ τοὺς συντάκτας, εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν λέξεων εἰς κοινὴν γλῶσσαν ἢ μεταφρασίς αὕτη πρέπει πρῶτον νὰ εἶναι ὁμοειδής, ἤγουν οἱ σχηματισμοὶ καὶ αἱ μορφαὶ τῶν λέξεων τῆς κοινῆς γλώσσης πρέπει ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφεύγωσι τὴν ἄλογον ποικιλίαν». Ἐπεξηγῶν λέγει ὅτι ἀποκαλεῖ ἀλόγους τὰς ποικιλίας, διότι ὑπάρχουν καὶ τοιαῦται εὐλογοὶ, ὡς ἀναπόφευκται, φέρει δὲ ὡς παράδειγμα τὸ ρ. βάλλω, ἀναφερόμενον καὶ ὡς βάνω καὶ βάζω, χωρὶς λόγον. Πρακτικώτατα ὑποδεικνύεται ἐδῶ νὰ σχηματισθῆ πίναξ ἐνιαίας καὶ ὁμοιομόρφου χρήσεως τῶν λέξεων, τοῦτον δὲ συμβουλευόμενοι οἱ συντάκται ν' ἀποφεύγουν τὰς τυχόν διπλοτυπίας.

Πόσον ἀκριβολόγος εἶναι ὁ Κοραῆς καὶ ἐπομένως μετὰ πόσης σχολαστικότητος ὄφειλον οἱ συντάκται νὰ προσέχουν εἰς τὴν ἀπόδοσιν λέξεων καὶ φράσεων διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν γνησίων ἀδελφῶν καὶ συνωνύμων λέξεων ἢ φράσεων, τῶν κοινῶν καὶ ὄχι ἄλλων, ἔστω καὶ ἂν ἔχουν τὴν αὐτὴν ἐρμηνευτικὴν ἔννοιαν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ φερομένου παραδείγματος τοῦ ἐπιρρήματος ἐκνομίως. Τοῦτο σημαίνει περίπου «ὑπερβολικά», ἂν δὲ ἀποδοθῆ διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ἢ ἐξηγήσις, λέγει ὁ Κοραῆς, ἐνῶ δὲν εἶναι κακὴ, δὲν εἶναι ἀκριβής, προτιμότερα δὲ εἶναι ἢ ἀπόδοσις δι' ἀδελφῆς φράσεως τῆς κοινῆς γλώσσης «ἐξω ἀπὸ τὸν νόμον». Δεύτερον παράδειγμα χαρακτηριστικώτερον, ἀποδεικνύον πλήρη γνῶσιν τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς εἶναι ἢ φράσις «εὐαλέη ὄψις» καὶ «εὐαλόεσσα παρειά», ἀπαντῶσα εἰς ἐπιγράμματα τῆς Ἀνθολογίας. Ἄν ἀποδοθῆ μὲ τὸ εἶναι ὠραία, προδίδεται τὸ νόημα καὶ δὲν συσχετίζεται πρὸς τὸ νεοελληνικὸν γλωσσικὸν αἶσθημα, ἐνῶ ἢ συγγένεια τῆς Νεοελληνικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀπαιτεῖ νὰ λεχθῆ ὑαλίξι, δηλ. γυαλίξι. Περιττεύει νὰ μνημονεύσωμεν τὰ λοιπὰ παραδείγματα τοῦ Κοραῆ, διότι τοῦ ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ διδάξῃ γλωσσολογίαν καὶ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὸ χρέος τῆς ἐπανορθώσεως σφαλμάτων ἄλλων καὶ δὴ ξένων λεξικογράφων, ἴδια δὲ τῆς μονίμου συσχετίσεως τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν Νεοελληνικὴν. Μεθ' ὅλας τὰς παρατηρήσεις τοῦ ὀφιλολογικώτατος Κοραῆς κατὰ

λήγει με την παραίνεσιν πρὸς τοὺς συντάκτας *«να μὴ βιάζονται»*.

Μία ἀκόμη ἀξιόλογος συμβουλή εἶναι, νὰ γίνεται ἡ παραπομπὴ διὰ παραδειγμάτων εἰς τοὺς συγγραφεῖς κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, ὥστε αἱ μαρτυρίαι τῆς χρήσεως τῶν λέξεων νὰ παρουσιάζουν μίαν ἐξέλιξιν τῶν σημασιῶν. Δι' ὃ συνιστᾷ, οἱ συγγραφεῖς ἐπέκεινα τοῦ Β' αἰῶνος νὰ μὴ ἀναφέρωνται παρά μόνον ἐφ' ὅσον χρησιμοποιοῦν λέξεις ἢ φράσεις, τῶν ὁποίων οὗτοι τὴν σημασίαν μετέβαλον. Οὕτω π.χ. τὸ ρ. *ἰαζω* ὁ Ἑρμογένης κατὰ τὴν Β' ἑκατ. χρησιμοποιεῖ ὡς συνώνυμον τοῦ *ἰαρίζω* δηλ. μιμοῦμαι τὴν γλῶσσαν ἢ τὰ ἦθη τῶν Ἰώνων, ἐνῶ ὁ Ἡλιόδωρος κατὰ τὴν Δ' ἑκατ. ἔδωκεν εἰς τὸ ρ. τὴν σημασίαν χρωματίζω χρῶμα ἰων καὶ ἡ σημασία αὕτη δὲν εἶχε σημειωθῆ εἰς τὰ λεξικά.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ εἶναι μὲν ἀχρόνιστος, ἀλλ' ἐφ' ὅσον εἶναι ἀποκριτικὴ εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Πρωίου ἀπὸ 25 Μαΐου 1805, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, αὐτομάτως χρονολογεῖται ἀπὸ μηνὸς Ἰουνίου 1805. Καθ' ἑαυτὴν κρινομένη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ εἶναι πολύτιμος καὶ αἱ περιεχόμεναι εἰς αὐτὴν συμβουλαὶ λίαν ἀξιόλογοι. Ὁ καθηγητὴς Ἀμαντος εἰς μελέτην του περὶ Πρωίου γράφει ὅτι ὁ λαμπρὸς οὗτος σχολάρχης δὲν περιωρίσθη εἰς τὸ διδακτικὸν μόνον ἔργον τῆς παγκοίνου Σχολῆς ΚΠόλεως, ἀλλ' ἀνέλαβε καὶ νέον μέγα ἔργον, τὴν ἔκδοσιν τῆς Κιβωτοῦ, κατ' ἐπιθυμίαν καὶ δαπάνη τῶν Ζωσιμάδων *«καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Κοραῆ, ὅστις στέλλει λεπτομερεῖς καὶ πολυτίμους σχετικὰς ὀδηγίας»*¹. Ἐν τούτοις ὁ Κοραῆς ἐξεφράσθη ἀρχικῶς μὲ πολλὴν ἐπιφυλακτικότητά διὰ τὸ ἐγχείρημα τοῦτο καὶ μᾶλλον κατέκρινε τὴν ἰδέαν, ἀλλ' ὄχι ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν Πρωίον. Ὁ τελευταῖος ὅταν τοῦ ἀνήγγειλε τὴν εἶδησιν ὑπῆρξε λακωνικὸς, σημειῶν ὅτι ὁ Κοραῆς εἶχε λάβει ἤδη γνώσιν ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου².

«Ἐπάγγελ», ὡς ὁ Κίμων», ἔγραψεν ὁ Κοραῆς τῇ 4 Φεβρουαρίου 1805 πρὸς τὸν Βασιλείου³, ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης καὶ ἐθεώρησεν ὀρθὴν τὴν γνώμην του, ὅτι *«διὰ νὰ συντάξῃ τις λεξικόν, χρειὰ εἶναι*

1. Κ. Ἀμάντου, Ὁ ἔθνομάρτυς Δωρόθεος Πρωίος, «Ἑλληνικά», τόμ. ΙΑ' (1939), σελ. 243.

2. Ἐράνισμα..., σελ. 231, *«δὲν ἐκτείνομαι, ἐπειδὴ ἤξεύρω ὅτι ἔχεις εἶδησιν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου»*.

3. Ἐπιστολαὶ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐπιμελεία Ν. Μ. Δαμαλά, τόμ. Α', σελ. 565 - 567.

νά δοθῆ ὄλος εἰς αὐτό, νά παραγκωνίσῃ πᾶσαν ἄλλην ἀσχολίαν». Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν τονίζει ὁ Κοραῆς ὅτι οἰαδήποτε συνδρομὴ εἰς τὴν προκειμένην προσπάθειαν ὄχι μόνον εἶναι ἀνωφελής, ἀλλὰ καὶ θὰ ἦτο δυνατόν νά τὸν ἐκθέσῃ ὡς ἀνωφελέστατον εἰς τὸ Γένος, ζητεῖ λοιπὸν νά τὸν διαγράψουν ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν συνεργῶν καὶ συναγωνιστῶν τοῦ Λεξικοῦ, ἰσως μάλιστα ἐνόμιζεν ὅτι ἐπίκειται ἡ ἐκδοσις ἢ ἐπρόκειτο νά τοῦ στείλουν τὸ χειρόγραφον πρὸς διόρθωσιν ἢ ἐπεξεργασίαν καὶ ἠπεῖλει «ὅτι εἰς μάτην μελετῶσι νά πέμψωσι πρὸς ἐμὲ Λεξικόν, ἐπειδὴ μέλλουσι νά λάβωσι σφραγισμένον, ὡς θέλουσι τὸ πέμψει». Ἐπομένως ἀπέκρουε καὶ αὐτὴν τὴν ἰδέαν τῆς ἐκδόσεως λεξικοῦ, ὡς τὸ συνέλαβον οἱ συντάκται μετὰ τοῦ Πρωίου.

«Ἄν ζητῶσι λεξικόν ἐντελὲς καὶ λελογισμένον, προσθέτει ἐν συνεχείᾳ ὁ Κοραῆς πρὸς τὸν Βασιλεῖον, ζητοῦσι σῦκα τὸν χειμῶνα τοιοῦτου λεξικοῦ ὁ καιρὸς ἀκόμη δὲν ἦλθε, ἐὰν θέλωσι λεξικόν ἀνεκτὸν καὶ τοιοῦτον ὅποιον εἶναι ἀναγκαιότατον εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, αὐτὸ δὲν χρειάζεται μεγάλην σοφίαν με μικρὸν κόπον, ἀκολουθοῦντες τὸν Στέφανον δύνανται νά τὸ κάμωσι καὶ πλουσιώτερον ἀπὸ τοῦ Στεφάνου». Καὶ κατηγορηματικώτερος γίνεται διὰ τοιούτων: «Εἶναι πρᾶγμα γελοῖον, ὅτι ὁ παντάπασι γυμνὸς νά ζητῆ νά σκεπάσῃ τὴν γύμνωσίν του με δρόνας τῆς Ἰνδίας ἱκανὴ εἶναι εἰς αὐτὸν διὰ τὴν κατεπίγουσαν περίστασιν καὶ μηλωτὴ προβάτου, ἔπειτα με τὸν καιρὸν ἀποκτᾶ καὶ τὰ Ἰνδικὰ φορέματα»¹. Συνεφώνει λοιπὸν ὁ Χίος σοφὸς νά ἐκδοθῆ χρηστικὸν λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ὄχι ὅμως καὶ ἐπιστημονικὸν λεξικὸν με μεγάλας ἀξιώσεις, ἐκ τῆς μετρίας ἔστω ἐπιτυχίας τοῦ ὁποίου ἦτο δυνατόν νά ἐκτεθῆ ἢ Ἑλλάς εἰς τὰ βλέμματα τῶν ξένων, βέβαιος ὅτι δὲν παρεῖχον καμμίαν ἐγγύησιν οἱ συντάκται τῆς Κιβωτοῦ διὰ τὸ μέγα ἐγχείρημα. Ἐπειδὴ ἀργότερα ὁ Κοραῆς θὰ ἐπιτεθῆ ἀνωνύμως κατὰ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐκδόσεως, μεταβάλλων τὴν ἐπιφύλαξιν εἰς δριμεῖαν ἐπίθεσιν κατὰ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐπικειμένης ἐκδόσεως καὶ τὴν ἐπιδίωξιν προεγγραφῆς συνδρομητῶν, ἀρκεῖ νά ἐπισημάνωμεν ἀπὸ τοῦδε τὴν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφανισθεῖσαν ἀσυνέπειαν, διότι ἐμφανίζεται διαφοροτρόπως με τὴν πρὸς τὸν Βασιλεῖον ἐπιστολὴν του ἀπὸ τὴν θέσιν ποῦ ἔλαβεν εὐθὺς μετ' ὀλίγον με τὴν πρὸς τὸν Πρωίον, ὅπου παρέσχε πολυτιμοτάτας συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας.

1. Ἐπιστολαὶ Ἀδ. Κοραῆ, ἐκδ. Δαμαλά, τόμ. Α', σελ. 567.

2. Ἐράνισμα..., σελ. 235 κέξ.

Πρόδος τοῦ ἔργου. Ἐν τούτῳ ὁ Πρώιος καὶ οἱ συνεργάται του τὸ ἔργον των προώθουν συστηματικώτερον καὶ ἐντατικώτερον, ἐφ' ὅσον ὁ χρόνος παρήρχετο. Ἀπὸ σταλαῖσαν τὴν 14 Ἰουλίου 1805 ἐπιστολὴν τοῦ Σχολάρχου Δωροθέου Πρωίου πρὸς τὸν εἰς Μόσχαν διαμένοντα ἄρχοντα μαγιόρον Μωυσὴν Κρήτζσκη, ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, πληροφοροῦμεθα σχετικά τινα καὶ ἐνδιαφέροντα διὰ τὸν τρόπον ἐργασίας τῆς συντάξεως τῆς Κιβωτοῦ. Ἀφορμὴν εἰς τὴν προσφορὰν τῶν εἰδήσεων παρεῖχεν εἰς τὸν Πρώιον τὸ ὅτι ὁ Κρήτζσκης εἶχε σοβαρὰς ἀντιρρήσεις διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Θεοτόκη εἰς τὴν Μεγάλην Σχολὴν τοῦ Γένους, ἐνῶ ἐκεῖνος τὴν προώρισε διὰ τὴν Σχολὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Δικαιολογεῖ λοιπὸν ὁ Πρώιος, πλὴν τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων του, ὅτι διὰ νὰ συνταχθῇ πλήρες καὶ μεθοδικὸν τὸ ἐπιδιωκόμενον λεξικὸν χάριν τῶν νέων, ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχον πρὸς χρῆσιν τῶν συντακτῶν πλείονα ἀντίτυπα τῶν αὐτῶν συγγραφέων, οἱ δὲ συντάκται ἦσαν ἕξ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν πρὸς ἐπιθεώρησιν εἰς ἀρχιερεὺς συνοδικὸς μετὰ τοῦ διακόνου του. Οἱ συντάκται τῆς Κιβωτοῦ εἰργάζοντο χωριστά, διὰ τοῦτο ἐγίνε διανομὴ τῶν ἀντιτύπων εἰς αὐτοὺς κατ' οἶκον, ὡς δὲ προστίθεται, ὡφειλον «ἐν τεταγμέναις ἡμέραις καὶ ὥραις νὰ συνέρχωνται ἐν τῷ Μουσεῖῳ νὰ διαλύωσι τὰ ἀμφιβαλλόμενα». Ἐπιθεωρητὴς ἦτο ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Ἰωακείμ, ὁ Πάριος¹.

Ὡς εἶδομεν, ἡ ἰδέα τῆς συντάξεως καὶ ἐκδόσεως τοῦ Λεξικοῦ ἐρρίφθη ὑπὸ μορφήν συγκεκριμένης προτάσεως ἀπὸ τὸν οἶκον τῶν Ζωσιμάδων καὶ ὁ Πρώιος τὴν ἐνεστερνίσθη ἀμέσως. Ἐκτοτε, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 1804 δὲν ὑπῆρξεν ἐπαφὴ μεταξὺ συντάξεως καὶ ἐκδοτῶν τοῦ Λεξικοῦ. Ἀπὸ 14 Ἰουλίου 1805 χρονολογεῖται ἡ νέα ἐπιστολὴ τοῦ Δωροθέου Πρωίου πρὸς τοὺς Ζωσιμάδας, διὰ τῆς ὁποίας κατατοπίζει αὐτοὺς περὶ τῆς προόδου τοῦ ἔργου καὶ παντὸς συναφοῦς ζητήματος ἐν σχετικῇ ἐκτάσει². Ἐν πρώτοις ὁ Σχολάρχης σημειώνει ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι μὲν ἐπωφελὴς διὰ τὸ Γένος, ἀλλ' εἶναι «δύσκολος καὶ δυσκατόρθωτος». Ἀκολουθῶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ ἔργον προχωρεῖ τόσον, ὥστε μετὰ παρέλευσιν μηνῶν τινῶν θὰ περατωθῇ ὁ

1. Περὶ τοῦ ἀνδρός βλ. Τ. Ἀθ. Γριτσοπούλου, Πατριαρχικὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ, τόμ. Α', σελ. 409 κέξ. Πρόκειται περὶ παλαιοῦ καὶ καλῶς κατηρητισμένου διδασκάλου, ἡ ὑπηρεσία τοῦ ὁποίου εἰς τὴν Σχολὴν ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1765 καὶ σχεδὸν διατηρεῖται ἀμείωτος ἐπὶ διάστημα μακρότερον τῆς 40ετίας.

2. Ἐράνισμα... σελ. 238 - 240.

Α' τόμος, τὸ ὅλον δὲ ἔργον μετὰ πάροδον 2-3 ἐτῶν. Ὅρθως μὲν χαρακτηρίζεται δυσχερῆς ἢ ἐπιχείρησις, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἡ δυσκολία δὲν ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τῆς ἐντάσεως αὐτῆς, διὰ τοῦτο ὑπολογίζεται δυσαναλόγως πρὸς αὐτὴν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος.

Περαιτέρω ὁ Πρῶτος ἀναφέρει ὅτι εὐρέθη εἰς ΚΠολιν ἓν χειρόγραφον λεξικόν, ἐπὶ τῇ βάσει πολλῶν ἄλλων λεξικῶν συντεταγμένον, περιέχον πάσας σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς λέξεις, τὰς ἐν χρήσει, τὰς ἀρχαϊκὰς καὶ τὰς δυσσευρέτους μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν. Ἐν τούτοις δὲν ἐκρίθη φρόνιμον διὰ τῆς σχετικῆς ἐπεξεργασίας νὰ δοθῇ τὸ λεξικόν ἐκεῖνο πρὸς ἐκτύπωσιν. Διὰ τοῦτο ἐζήτησεν ἡ Σχολὴ ἀπὸ τὸν αὐθέντην Μολδαβίας ἓν χειρόγραφον λεξικόν τοῦ ἐξ Ἀγράφων διδασκάλου Ἰωάννου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο ἦτο ἀτελές, μὴ ἀκολουθοῦν τὴν μέθοδον τῶν εὐρωπαϊκῶν λεξικῶν. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Σχολὴ συνεκέντρωσεν ἐπεξεργασίας πολλὰς διαφόρων παλαιῶν διδασκάλων, ὅπου ἔκαμαν κατὰ καιροὺς ὧδε εἰς βασιλεύουσαν περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον».

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τὸ πρῶτον ἀναφέρονται πάντα τὰ ὀνόματα τῶν συντακτῶν τῆς Κιβωτοῦ. Οὗτοι ἦσαν ἕξ, πάντες μέλη τοῦ Μουσειοῦ, οἱ ἑξῆς : α) Ἰαρίων ἱεροδιάκονος, ἡγούμενος τοῦ Μετοχίου τοῦ Ὄρους Σινᾶ, δι' ὃ καὶ εἶναι γνωστός ὡς Σιναΐτης, ἀνὴρ Κρής, β) Ἱεροδιάκονος Νεόφυτος Βάμβας, Χίος τὴν καταγωγὴν καὶ παλαιὸς μαθητὴς τοῦ Πρωίου, γ) Παῖσιος Καρακατᾶς, Πάτριος, δ) Νικόλαος Λογάδης, ὁ πολυμαθὴς διδάσκαλος, ε) Κωνσταντῖνος Πιτάρης, ς) Ἰωάννης Λεοντόπουλος, ὁ Γανοχωρίτης¹. Ἀρχικῶς εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ συνέρχωνται οἱ συντάκται καθ' ἑκάστην εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν καὶ νὰ συνεργάζωνται, ὡς καὶ ἐγένετο ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα. Παρατηρήθη ὁμως ὅτι ἐχάνετο πολύτιμος χρόνος εἰς συζητήσεις καὶ φιλονεικίας περὶ τὰς λέξεις, διὰ τοῦτο διενεμήθησαν τὰ στοιχεῖα Α - Ε εἰς τοὺς συντάκτας καὶ καταγίνονται οὗτοι κατ' ἰδίαν, εἰς τεταγμένην δὲ ὥραν καὶ ἡμέραν συγκεντροῦνται εἰς τὴν Σχολὴν «διὰ νὰ ἐπιθεωρῶνται οἱ κόποι ἐκάστου ἀπὸ τὸ κοινὸν τοῦ Μουσειοῦ, νὰ προβάλλωνται καὶ νὰ διαλύωνται αἱ ἀπορίαι αὐτῶν καὶ τῶν πλειόνων αἱ ψῆφοι πάντοτε ἐπικυροῦσι τὰς ἀμφιβολίας».

Διὰ τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν ἕκαστος συντάκτης ἐχρησιμοποίει πλῆθος λεξικῶν καὶ συγγραφέων, ὥστε διὰ παραδειγμάτων νὰ τεκμη-

1. Ὑπὸ τοῦ Μ. Ι. Γεδεῶν, Χρονικά, σελ. 242, δίδονται τὰ ὀνόματα τῶν ἕξ συντακτῶν, ἀλλ' ὁ Κων. Πιτάρης ἐπωνομεῖται Ψωμάκης, ὡς εἶναι καὶ γνωστότερος.

ριώνη τὴν ἐξήγησιν τῶν λέξεων. «Ἡ δόσις τοῦ πρωτοτύπου, συνεχίζει ὁ Πρώιος πρὸς τοὺς ἐκδότας Ζωσιμάδας, σὺγκείται ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα ὀκτὼ τετράδια, ὧν ἕκαστον ἀπὸ δώδεκα κώλας. Τὸ κάθε μέλος, ἀφοῦ τελειώσῃ τὸ δοθὲν αὐτῷ τετράδιον, τὸ ἀνακριθὲν καὶ ἐπικυρωθὲν ὑπὸ τῶν μελῶν καὶ ὡς τοιοῦτον ἀναγνωρισθὲν δι' ἰδιοχείρου ὑπογραφῆς τοῦ Σχολάρχου, ὑπάγει πρὸς τὸν διορισθέντα ἐπίτροπον ἐπιστάτην τοῦ Λεξικοῦ καὶ δίδει τὸ τετράδιον καὶ λαμβάνει τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀμοιβήν . . . συλλογισθέντες ὅτι κάθε συγγραφεὺς ἀναγκάως ἔχει ἴδιον ὕφος καὶ ἔκφρασιν, μάλιστα δὲ ἐν τῇ καθωμιλημένῃ ἡμετέρᾳ διαλέκτῳ ὅθεν καὶ ἠμποροῦσε νὰ γένη τοῦτο τὸ Λεξικὸν πολύμορφον, ὡς ὑπὸ ἐξ ἀνδρῶν γεννηθὲν, ἔγνωμεν νὰ διορίσωμεν ἕνα γενικὸν ἐπιθεωρητὴν εἰς ὅλον τὸ σύνταγμα». Οὗτος ἦτο ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Ἰωακείμ, ὁ καὶ «συνεπίτροπος καὶ τῶν γραμματικῶν μαθημάτων ἔφορος . . ., ὡς τελειότερος ὄλων τῶν ἑλληνιστῶν τῆς βασιλευούσης». Πρὸς αὐτὸν λοιπὸν παρεδίδοτο ἕκαστον τετράδιον καὶ τὸ ἀνεγίνωσκεν ἐπισταμένως μετὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου του, ἀνδρὸς πεπαιδευμένου, ἐντεταλμένος νὰ διορθῶνῃ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ συντάκτου τὸ ὕφος, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταβάλλῃ μετὰ γνωμάτευσιν τῶν μελῶν ὄλων τὴν διατύπωσιν τῆς σημασίας τῶν λέξεων. Τέλος, ἡ συγκεντρουμένη ὕλη παρεδίδοτο εἰς τὸν Σχολάρχην καὶ οὗτος διὰ δύο ὑπογραμματέων μαθητῶν, ἀμειβομένων ἰδιαιτέρως, προέβαινεν εἰς τὴν ἀντιγραφὴν μετὰ πᾶσαν προσοχὴν καὶ μετὰ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ βιβλιοφύλακος, «διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς τε ὀρθογραφίας καὶ τῆς τάξεως τῶν λέξεων»¹. Τέλος, προστίθεται ὅτι πάντα τὰ ἐξοδα ἔχει ἀναλάβει ἡ Σχολὴ μετὰ μεγάλην εὐχαρίστησιν ἐν ἐκτιμήσει τῆς ὠφελείας ὑπὲρ τοῦ Γένους.

Ἐκ τῆς περιεχόμενης τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς πληροφορούμεθα τὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς συντάξεως τῆς Κιβωτοῦ ἐγκύρωσις. Ἡ συμβολὴ τοῦ Σχολάρχου δὲν φαίνεται σαφῶς, φαίνεται ὅμως ὅτι ἦτο οὐσιαστικὴ, τόσον κατὰ τὴν διανομὴν τῶν λημμάτων, ὅσον καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν συνερχομένων συντακτῶν καὶ τὴν τελικὴν διατύπωσιν καὶ ὀριστικὴν μορφήν τῆς ὕλης. Ἡ παρουσία τοῦ Κυζίκου Ἰωακείμ εἰς τὸ ἔργον ἐπίσης δὲν φαίνεται, ἦτο ὅμως καὶ αὐτοῦ ἡ θέσις φανερά θέσις ἀρχισυντάκτου. Ὁ ἐπιβοηθῶν ἀρχιδιάκονος αὐτοῦ, δι' ὃν ὁ Πρώιος γράφει ὅτι κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν «συνυπόσκει» καὶ ἦτο «ἀνὴρ πεπαιδευμένος», καίτοι δὲν κατονομάζεται, δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν γνωστὸν μετὰ ταῦτα ἐθνεγέρτην μητρο-

1. Ἐράνισμα . . ., σελ. 240.

πολίτην Παλαιών Πατρών Γερμανόν¹, πού ἦτο ὄντως πεπαιδευμένος.

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς 14 Ἰουλίου 1805 ἀπήντησε πρὸς τὸν Σχολάρχην ἐκ μέρους τῆς ἀδελφότητος τῶν Ζωσιμάδων ὁ Ἀναστάσιος Ζωσιμάς ἀπὸ τὴν Νίζναν τῆ 2 Σεπτεμβρίου 1805². Ἀφοῦ ἐκφράση τὴν χαρὰν τῆς ἀδελφότητος δι' ὅσα ἐπληροφορήθη περὶ τῆς προόδου τοῦ ἔργου ὁ ἐπιστέλλων χαρακτηρίζει ὡς «περιττὸν βᾶρος τῆς Ἀκαδημίας» τὴν ἀνάληψιν τῶν δαπανῶν διὰ τὸ συντακτικὸν προσωπικόν, τοὺς ἀντιγραφεῖς καὶ τὸν χάρτην, διὰ τοῦτο πληροφορεῖ ὅτι γράφει πρὸς τὸν ἐν ΚΠόλει Ἀναστάσιον Χατζη - Κώσταν, νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν ἐκ μέρους τῆς Ἀδελφότητος δισχίλια γρόσια, παρακαλεῖ δ' ἐκ μέρους αὐτῆς «ὄλους τοὺς ἐνεργοὺς ἵνα κοπιᾶσσαι καὶ ἐπιμεληθῶσι τὴν ὀγλήγορον ἐτοιμασίαν» τοῦ Λεξικοῦ.

Ἡ ἐκ μέρους τῆς Σχολῆς ἀπάντησις πρὸς Ζωσιμάδας ἐστάλη μὲ ἡμερομηνίαν 1 Νοεμβρίου 1805, ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸν Σχολάρχην Δωρόθεον, ἤδη προαχθέντα εἰς μητροπολίτην Φιλαδελφείας³. Τοῦτο καὶ μεταδίδει οὗτος ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς του πρὸς τοὺς χορηγοὺς τῆς Κιβωτοῦ, ὡς φίλους παλαιούς, μὲ τὴν δήλωσιν ὅτι θὰ ἐξακολουθῆ καὶ μὲ τὸ κῦρος τοῦ ἀρχιερέως νὰ διευθύνῃ τὴν Σχολὴν. Ἀκολουθῶς βεβαιοῖ ὁ Δωρόθεος τὴν λήψιν τῶν δύο χιλιάδων γροσίων καὶ ἐκπαινεῖ τὸν «φιλογενῆ ζῆλον» τῶν χορηγῶν, πλὴν ὅμως καὶ πληροφορεῖ αὐτοὺς ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς «ὅπου κάμνει ὁ σύλλογος τῆς Παγκοίνου» μέλλει τὸ Λεξικὸν «νὰ κοστίσῃ ὑπὲρ τὰς δέκα πέντε χιλιάδες γρόσια ἕως νὰ γένη ἐτοιμον». Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ μανθάνομεν τὴν ἀμοιβὴν τῶν συντακτῶν. «Τῷ κάθε διδασκάλῳ λέγει, δίδονται ἑβδομήντα ἕξ γρόσια διὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ἐκάστου τετραδίου, πρὸς ἀντιγραφὴν δὲ καὶ χαρτὶ στοχαζόμεθα νὰ δαπανηθῶσιν ἕως τρεῖς χιλιάδες γρόσια, καθ' ὅτι τὸ αὐτὸ τετραδίον γράφεται δις διὰ τὴν ἐσχάτην ἐπιθεώρησιν παρὰ τοῦ ἁγίου Κυζίκου». Αἱ δαπάναι ἀγορᾶς βιβλίων, χρησίμων εἰς τὴν σύνταξιν, δὲν ὑπολογίζονται ἐνταῦθα, διότι τὰ βιβλία τελικῶς εἰσάγονται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Σχολῆς. Τέλος ὁ Σχολάρχης παρατηρεῖ ὅτι, ἂν πρόθεσις τῶν Ζωσιμάδων ἦτο νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὰς δαπάνας τῆς συντάξεως κλπ. τοῦ Λεξικοῦ, ἠδύναντο νὰ γράψουν σχετικῶς καὶ νὰ κάμουν χρῆσιν τῆς ἐπιστολῆς του, ἄλλως νὰ μὴ ἀνα-

1. Τ. Ἀ. Θ. Γριτσοπούλου, Πατριαρχικὴ Μ. Σχολή, τόμ. Α', σελ. 412, ὑποσ. 2, πρὸς συμπλήρωσίν της.

2. Ἐράνισμα..., σελ. 243.

3. Ἀπόθι, σελ. 251 - 252.

φέρουν σχετικῶς, διότι δὲν ἦτο ἐξουσιοδοτημένος ἀπὸ τὸν σύλλογον νὰ τοὺς γράψῃ. Εἰς τὸν Κώδικα τῆς Σχολῆς δὲν ὑπάρχει σχετικὴ μνεία περὶ τοῦ ἀποτελέσματος, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅμως ὅτι οἱ Ζωσιμάδες δὲν ἠρνήθησαν τὰς δαπάνας ¹.

Ἡ Προκήρυξις. Ἐνῶ τὸ ἔργον τῆς συντάξεως τοῦ λεξικοῦ ἤρχισε μὲ ταχύτητα τὸ 1804, ἐφθασεν εἰς τὸ τέλος μὲ πολλὴν καθυστέρησιν. Ὁ θάνατος τοῦ ἐπιθεωρητοῦ - ἀρχισυντάκτου Κυζικίου Ἰωακείμ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἐκ τῶν Ζωσιμάδων Ἀναστασίου τὸ 1805 ὑπῆρξαν παράγοντες δυσμενεῖς ὄχι μόνον διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐργασίας καὶ τὰ συναφῆ προβλήματα, ποὺ ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐκδοσιν. Δι' ἄγνωστον αἰτίαν αὕτη δὲν φαίνεται νὰ πραγματοποιηθῆται δι' ἐπιχορηγίας τῶν Ζωσιμάδων ἀλλὰ διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου. Τὸ 1816 πάντως τὸ Λεξικὸν ἦτο ἔτοιμον καὶ ὠνομάσθη Κιβωτός, ἀνεκοινώθη δὲ εἰς τὸ κοινὸν δι' ἐιδικῆς ἐγκυκλίου Προκηρύξεως, δημοσιευθείσης διὰ τῆς ἐν Βιέννη ἐκδιδομένης Γενικῆς Φιλολογικῆς Ἐφημερίδος (Wiener Allgemeine Literaturzeitung, φ. 18, Δεκεμβρίου 1815) μετὰ τινων ὄχι κολακευτικῶν σχολίων. Ἐκ τῆς γερμανικῆς ἐφημερίδος ἀνεδημοσιεύθη ἡ Προκήρυξις εἰς τὸν Ἑρμῆν τὸν Λόγιον καὶ ἐσχολιάσθη ².

Τὸ Γένος ὀλόκληρον, ἔγραφεν ἡ Προκήρυξις, γνωρίζει ὅτι πρὸ 11 ἐτῶν γίνεται προσπάθεια ἐν Βυζαντίῳ νὰ συνταχθῇ ἐν Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης πληρέστερον ὅσον γίνεται, μὲ ὑπέρογκα ἐξοδα, ἀγῶνας πολλοὺς καὶ μεγάλους καὶ καρτερίαν ἀσύγκριτον. Τὸ Λεξικὸν εἶναι ἀπλουσιώτατον τῶν μέχρι τοῦδε κατὰ λέξεις, σημαίνοντα, φράσεις καὶ περιφράσεις καὶ παραδείγματα, εἶναι παροιμιαστήριον, εἶναι ἱστορικὸν σύντομον τῶν παλαιῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν». Ἐν συνεχείᾳ λέγει ἡ Προκήρυξις : «Ἡ Μεθολογία, τὰ ἔθνη καὶ τοπικὰ ὀνόματα καὶ ἡ τούτων κατασκευὴ ἐκ τῶν τοῦ ἔθνηκογράφου Εὐσταθίου τε καὶ Στράβωνος εἶναι ὑποκείμενον τοῦ Λεξικοῦ μας ὄχι εὐκαταφρόνητον. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ καὶ θεολογικαὶ λέξεις ἐρμηνεύονται ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, δύσκολοι φράσεις καὶ σύνταξις τῶν παλαιῶν ἀναπτύσσονται ἐκ τῶν σχολιαστῶν αὐτῶν

1. Μ. Γεδεών, Χρονικά, σελ. 242. Ὁ σ. θεωρεῖ βέβαιον ὅτι «ὡς ἀμοιβὴν εἰς τοὺς συμπήξαντας τὴν Κιβωτὸν ἔδωκαν οἱ Ζωσιμάδαι 15000 γρόσια».

2. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος», 1816, σελ. 50-54, αἱ κρίσεις σελ. 55-64.

καὶ πολλαχοῦ κατ' ἐκθεσιν τῶν διαφορῶν γνώμων ἐγκρίνεται ἡ πιθानωτέρα»¹.

Ὁ ξένος σχολιαστὴς τῆς Προκηρύξεως λέγει διὰ χρέος εἶχε νὰ προσέξῃ «τοιαῦτα ἀνατολικά περιεργα» καὶ παρατηρεῖ : «Ἡ Κιβωτὸς αὕτη δὲν εἶναι μόνον Γλαισσοκιβωτὸς ἀλλὰ καὶ Μυθολογικὴ, Ἱστορικὴ, Γεωγραφικὴ, Ἑκκλησιαστικὴ κλπ. Κιβωτὸς. Διὰ τοῦτο ἐπιθυμούσαμεν νὰ συμβουλευσώμεν τοὺς Ἄγγλους τοὺς ὁμοίως κοιλιόπονοῦντας νέον τι, ὅσον τὸ δυνατόν, πλήρες ἑλληνικὸν λεξικόν, νὰ προσμένωσι καλύτερα τὴν Κιβωτὸν ταύτην καὶ νὰ τὴν μετατυπώσωσιν εἰς τὴν Λόνδραν, εἰάν τυχὸν ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ ἀκριβὴ (3 τόμοι 120 γρόσια) ὡς καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς Ἄγγλους, ἢ τουλάχιστον τυπωθῆ πολλὰ ἀχρεῖα καὶ τέλος πάντων διὰ νὰ μὴ ἀφήνωσι τὰς γυνεὰς τῶν νὰ ἐκβαίνωσιν ἀπὸ τὸν τόπον»².

Ὁ Ἕλλην σχολιαστὴς τῆς Προκηρύξεως ἀρχίζει μὲ εἰρωνικὰ σχόλια, ἀλλὰ γίνεται περαιτέρω ἐπιθετικώτερος. Δυσκολώτερον πόνημα, λέγει, ἀπὸ τὴν συγγραφὴν ἐντελοῦς λεξικοῦ δὲν ὑπάρχει, ἡ δὲ σύνταξις σχετικῶς ἐντελοῦς λεξικοῦ δὲν εἶναι ἔργον ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου. Δέχεται διὰ καὶ τὰ ἐφ' ὧν ἡ Κιβωτὸς στηρίζεται λεξικά, ἤτοι τοῦ Πολυδεύκου, Ἡσυχίου, Σουΐδα, Φωτίου, Ἑτυμολογικόν, Βαρίνου, Ἑρρ. Στεφάνου, Σκάπουλα, Ταρσανοῦ, Βενιαμίν Ἐδερίκου, Σνεϊδέρου κ.ἀ., ἔχουν ἑλλείψεις καὶ σφάλματα καὶ ἔχουν ἀνάγκην συμπληρώσεως καὶ διορθώσεως. Καὶ ἐπάγεται ὅτι, εἰάν λεξικά τέλεια δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς πεπαιδευμένης Εὐρώπης, πόσον λογικῶς ἀπίθανον εἶναι διὰ ἑξαφνα ἐξέλαμψεν εἰς τὸν νεφώδη καὶ ζοφερόν οὐρανὸν τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος τοιοῦτος κομήτης (ἡ Κιβωτὸς), ὥστε τὸ ὑπέρλαμπρον μέγεθος ὑπερτερεῖ τῶν ἄλλων ; Τὴν Κιβωτὸν περιγράφουν, κατὰ τὸν κριτικόν, εἰς τὴν Προκήρυξιν ὡς τοιοῦτον Κομήτην.

Ἄφοῦ εἰς τὴν κατάρτισιν ἐντελοῦς λεξικοῦ χρειάζονται πολλοὶ σοφοί, ὁ κριτικὸς ἐρωτᾷ, πόσοι συνειργάσθησαν εἰς τὴν Κιβωτὸν ; Δὲν ἀναφέρει σχετικῶς ἡ Προκήρυξις, ἀλλ' ἐκεῖνος δέχεται ἀριθμὸν 40, ὅπως καὶ εἰς τὸ λαμπρὸν λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, διὰ νὰ ἐρωτήσῃ πάλιν, ποῦ ἔχομεν ἡμεῖς τόσους εἰς τὴν σημερινὴν μας κατάστασιν καὶ νὰ ἀποκριθῆ ὁ ἴδιος ὅτι, ἂν ἔχωμεν 2 ἢ 3, αὐτοὶ ζοῦν χωριστὰ εἰς διάφορα μέρη τῆς γῆς. Παρατηρεῖ ὅτι οἱ πεπαιδευμένοι Εὐ-

1. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος», 1816, σελ. 54 - 55.

2. Αὐτόθι, σελ. 54 - 55.

ρωπαίοι γνωρίζουν αυτήν την κατάσταση, διὰ τοῦτο γελοῦν ὅταν κομπάζωμεν καὶ μεγαλορρημονοῦμεν οἱ Ἕλληνες. Διὰ τοῦτο συμβουλεύει τοὺς φιλογενεῖς τῆς Κιβωτοῦ ἐργάτας, καλύτερα νὰ προσμένουν τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, παρὰ νὰ εἶναι τόσοσιν πληροφορημένοι περὶ τῆς ὑπερτερήσεως καὶ ἐντελείας τῆς Κιβωτοῦ τῶν ¹.

Πρὸς τὸν ξένον κριτικὸν ἀπευθυνόμενος ὁ Ἕλλην ἀνώνυμος κριτικὸς «Ἑρμοῦ τοῦ Λογίου», τοῦ ἐκφράζει εὐχαριστίας, διότι κατεδέχθη νὰ ρίψῃ βλέμμα εἰς τὰ πτωχὰ τῆς πατρίδος του ἐπιχειρήματα. Περαιτέρω ἀναλύει καὶ αὐτὸς τὴν Προκήρυξιν, ὅχι διὰ νὰ σατιρίσῃ τοὺς συντάκτας καὶ τὴν Κιβωτόν, ὡς λέγει, ἀλλὰ διὰ νὰ εἴπῃ μὲ καθαρὰν καρδίαν τὴν γνώμην του, ὥστε νὰ παύσουν οἱ Ἕλληνες μὲ τὰς κομποφανείας τῶν νὰ γίνωνται αἰτία γέλωτος τῶν ξένων. Ἡ ἀνάλυσις τῆς Προκηρύξεως γίνεται διὰ νὰ ἀνακαλυφθοῦν ἐκφραστικὰ κυρίως λάθη καὶ σχολιασθοῦν οἱ ἐργάται.

Ἄς μεταφέρωμεν ἐπὶ λέξει μερικὰς ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἀνώνυμου κριτικοῦ τῆς Προκηρύξεως, διὰ νὰ φανῇ ἐπὶ τίνων ἰσχυρισμῶν βασίζεται ἡ κατάκρισις: «Τοιαῦται νόστιμοι μεταφοραί, τοιαῦται ἑλληνικαὶ ἐκφράσεις, ὡς τὸ "πλημῆστατον ὅσον δίδεται", "ἐπισφραγίζουσι τὴν ὑπερτέρησιν", τοιαῦται ἑλληνικαὶ λέξεις, ὡς τὸ "δεφένσορος", ὡς νὰ μὴν εἶχαμεν τὸ ὑπερασπιστῆς καὶ τὰ τοιαῦτα τοιαῦται κυριολεξίαι, ὡς τὸ "ὄλωσ ἐκδύτου εἰς τὴν κίνησιν τῶν καλῶν" καὶ τὸ "διὰ τὴν δημιουργίαν καὶ σκευασίαν τοῦ λεξικοῦ", τοιαῦται ἀσιατικαὶ ὑπερβολαὶ καὶ δουλοπρεπεῖς ὑπερθέσεις, ὡς τὸ "μεγαλόνοες, μεγαλοεργοὶ καὶ μεγαλεπήβολοι", παραδείγματα ἀνάρμοστα καὶ ἄχαρα, παρακινήσεις πρὸς συνδρομὴν βίαιοι καὶ τυραννικαὶ καὶ τόσσα ἄλλα σφάλματα, δισσπαρμένα τῆδε κἀκεῖσε εἰς τὴν προκήρυξίν σας ἐμποροῦν ποτέ, διὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, νὰ μᾶς προμηθύνωσιν, ὡς μᾶς ἐπαγγέλλεσθε ἐντελῆ Κιβωτόν»; ². Ἐπομένως οὐδὲν καλὸν περιέχει ἡ Προκήρυξις, οὐδὲν καλὸν προμηθύνει διὰ τὴν Κιβωτόν.

Ὁ κριτικὸς μὲ τὴν αὐστηρότητά του στηρίζεται εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν πεπαιδευμένων ἑνὸς ἔθνους διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁμοεθνῶν τῶν καὶ ἐπεξηγεῖ ὅτι αἰτία εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ἐνθερμον ζήλον αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐξαλειφθῇ τὸ ἀφόρητον ὕφος τῆς ὑπερθέσεως τῶν ψελλισμάτων μας καὶ νὰ λυτρωθῇ τὸ Γένος ἀπὸ τὴν πλάνην, ὅτι θὰ εἰσαχθῇ ἡ γλῶσσα τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος, διὰ νὰ παύσουν οἱ

1. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος», 1816, σελ. 55 κέξ.

2. Αὐτόθι, σελ. 65.

Ευρωπαίοι να μᾶς περιγελοῦν. Ὁμολογεῖ ὅτι οἱ ἄλλως ἀξιέπαινοι ἐργάται τῆς Κιβωτοῦ, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος, δὲν θὰ τὸν νομίσουν τόσον μωρόν, ὥστε νὰ μὴ θεωρῆ κοινωφελέστατον ἔργον τὴν Κιβωτόν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἀτελής, ἀφοῦ εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τοῦ Γένους τίποτε δὲν πρέπει νὰ προσμένωμεν τέλειον. Δι' ὃ δηλοῖ ὅτι σκοπὸς του ἦτο νὰ ὑπανθυμίσῃ εἰς πολλοὺς τῶν πεπαιδευμένων ὅτι ἡ κοινὴ δυστυχία τοῦ Γένους τοῦς ἔκαμε νὰ λησμονήσουν ὅτι τὸ ἐπαγγέλλεσθαι ὀλίγα καὶ πράττειν πολλὰ εἶναι σοφώτερον τοῦ ἐπαγγέλλεσθαι πολλὰ κλπ. Τέλος, εὐχεται νὰ καταδικασθῇ αὐτὸς εἰς τὴν κρίσιν του ἀπὸ τὴν αἰσίαν ἐκπλήρῳσιν τῶν τῆς Πρόκηρύξεως ὑποσχέσεων.

Ἄπλῃ ἀντιπαραβολὴ τοῦ κειμένου τῆς παρούσης ἐπικρίσεως πρὸς τὰς δύο χρησιμοποιηθείσας ἐπιστολάς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὸν Βασιλεῖον (ἀπὸ 4 Φεβρουαρίου 1805) καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὸν Πρώιον (ἀχρονίστως μὲν ἡ δευτέρα ἀλλὰ πάντως ἐντὸς τοῦ Ἰουνίου 1805), δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίαν σοβαράν, ὅτι τὰ κείμενα προέρχονται ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν γραφίδα καὶ ἐκφράζουσι γνώμας ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ Κοραῆ, ὡς ἄλλως τε ἤδη ἔχει παρατηρηθῆ¹. Ὁ ἴδιος κριτικὸς τῆς Προκηρύξεως ἐπανηλθεν εἰς τὰς ἰδίας στήλας τοῦ περιοδικοῦ, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, πού τὸν ὠνόμασαν σατιριστὴν, ἐκφρασθέντα σκαιῶς κατὰ τῶν συνθετῶν καὶ τῶν ἐφόρων τῆς Κιβωτοῦ καὶ ἄλλοι τολμηρὸν συκοφάντην τῶν πραγμάτων τοῦ Γένους, ἀνάξιον κριτὴν κλπ., ὅτι αὐτὸς οὐδεμίαν πρόθεσιν εἶχεν ἐναντίον τῶν λογίων τῆς Κιβωτοῦ, τοὺς ὁποίους δὲν ἐγνώριζε καν. Ἡ Κιβωτός, λέγει τώρα, ὅσον καὶ ἂν δὲν εἶναι ἐντελής, ὅσον τὴν ἐπερίγραψαν πρὸ τῆς ἐμφανίσεως, μένει πάντοτε ἀξιέπαινον καὶ ἐπωφελὲς σύγγραμμα καὶ θέλουσι μείνει ἐνδοξα καὶ ἀθάνατα τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων αὐτῆς καὶ τῶν ἐκδοτῶν, ἰσχυρίζεται δὲ ὅτι αὐτὸς δὲν ἐμέμφθη τὸ οἰκοδόμημα, ἐντελὲς ἢ ἀτελὲς, ἀλλὰ μόνον τὰ χρώματα διὰ τῶν ὁποίων τὸ ἐξωγράφησαν². Ὅτι εἰς τὴν νέαν αὐτὴν συζήτησιν ὑπάρχει χόλος καὶ χολή, εἶναι προφανές.

Τῆς Κιβωτοῦ ὑπερημόνθη ἄλλος λόγιος ἄγνωστος, κρυπτόμενος ὑπὸ τὸ ἀρχικὸν γράμμα Ξ. δι' ἀνταποκρίσεως ἐκ Τραπεζοῦντος³. Ἄτυχῶς δὲν γνωρίζει ἀκριβῶς τὰ ζητήματα τῆς ὀργανώσεως τοῦ συνεργείου

1. Μ. Γεδεών, Χρονικά, σελ. 241, ἐν ὑποσημειώσει: «Νομίζω ὅτι ὁ κατὰ τῆς Κιβωτοῦ καταφερόμενος ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῆ ἦν ὁ Κοραῆς».

2. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος», 1816, σελ. 265 - 267.

3. Αὐτόθι, 1817, σελ. 39 - 51.

τῶν συντακτῶν, τῶν συντελεστῶν καὶ τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας συντελέσθη ἡ ἐργασία καὶ ἔχει πολλὰς ἀνακριβείας ¹. Δυσμενῶς ἐξ ἄλλου κατὰ τῆς Προκηρύξεως ἔγραψε καὶ ὁ ἐν Παρισίοις Ἰθ' Ἀθαν. Πολίτης ². Εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς μὲν κρίνεται ἡ Προκήρυξις, ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ὅμως κρίνεται ἡ Κιβωτὸς πρὶν ἐκδοθῆ.

Ἡ ἐκδόσις. Παρὰ ταῦτα τὸ 1819 ἐξεδόθη διὰ τοῦ ἐν ΚΠόλει Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου ὁ Α' τόμος τῆς Κιβωτοῦ, εἰς φύλ., μέγα σχῆμα 2ον. Ἐκ τῆς προμετωπίδος λαμβάνομεν τὸν ἀκριβῆ τίτλον ³, ὡς ἐξῆς: *ΚΙΒΩΤΟΣ | ΤΗΣ | ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ | ΣΥΜΠΗΧΘΕΙΣΑ ΜΕΝ ΚΑΙ ΠΟΝΗΘΕΙΣΑ | Ὑπὸ τῶν | ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΟΥΡΟΥΤΖΕΣΜΕΝ | ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗΣ | Ἐπισκευασθεῖσα δὲ ἔπειτα καὶ προσεπαυξηθεῖσα ἰδίᾳ ὑπὸ Νικολάου Λογάδου, τοῦ Διδασκάλου χρηματίσαντος τέως ἐν τῇ αὐτῇ Σχολῇ τῶν Γραμματικῶν, Ποιητικῶν καὶ Ρητορικῶν μαθημάτων | Κοινωθεῖσα δὲ διὰ τοῦ τύπου ἀναλώμασι τῶν ὁμογενῶν χάρις τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας. Τόμ. Α' | Ἐν Ἔτει , α ω ι θ' ἀπὸ Θεογονίας | ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον ἐν Φαναρίῳ | Παρὰ Ἀλεξάνδρῳ Ἀργυράμῳ καὶ Κωνσταντίνῳ Κορεσίῳ. Ὁ τόμος Α' μετὰ τὴν προμετωπίδα καταλαμβάνει σσ. ε' + 3 ἄ.ἄ. + 763 + 1 λευκῆ, ὅπου καὶ περατοῦται τὸ στοιχεῖον Δ μετὰ τὴν δήλωσιν ὅτι εἶναι «τέλος τοῦ Δ στοιχείου καὶ τοῦ πρώτου τόμου». Ἐπεται «Ἀρχὴ τοῦ Ε' στοιχείου», ὅπερ πιθανῶς σημαίνει ἀρχὴν τοῦ Β' τόμου, χωρὶς νέαν προμετωπίδα, προφανῶς διὰ νὰ τυπωθῆ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τόμου, ἀλλὰ τερματίζεται μετὰ τὸ λήμμα ἐκφροντίζω, εἰς σσ. 90 ἐν ὄλφ.*

Εἰς τὴν ὀπισθίαν τῆς προμετωπίδος σελίδα ἀναγινώσκομεν: «Ὁὐκ ἀποστατέον οὐδενὸς τῶν χρησίμων διὰ τὰς προφαινομένας δυσχερείας, προσακτέον δὲ τὴν ἐξω, ἢ πάντα τὰ καλὰ γίνεται θηρατὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἄλλως τε καὶ περὶ τῶν τοιούτων, ἐν οἷς πολλάκις κεῖται τὸ συνέχον τῆς σωτηρίας. . . » (Πολύβ. ββ 10, 44).

Εἰς τὰς σσ. γ' - ε' καταχωρίζονται ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, ὑπογε-

1. Μ. Γεδεών, Χρονικά σελ. 241, ὑποσ.

2. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος», 1817, σελ. 495 - 497.

3. Γκί ν η - Μ έ ξ α, Ἑλλ. Βιβλιογραφία, τόμ. Α', σελ. 186, ἀριθ. 1167. Ἀντίτυπον τῆς Κιβωτοῦ κατέχει καὶ τὸ Κέντρον συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

γραμμένα υπό *Ίλαρίωνος Συναΐτου τοῦ Κρητός, ἐν ἔτει ,α ω ι θ' Μαρτίου α'.* Ὁ Πρόλογος διαρθροῦται εἰς ἠριθμημένας παραγράφους Α' - ΚΗ'. Ἐνταῦθα εἰς ἀρχαιοπρεπῆ γλῶσσαν ἐκτίθενται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ὑπὸ τῶν συντακτῶν ἐργασίαν μέχρι τῆς ἐκδόσεως, προτασσομένων τινῶν σκέψεων περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν λεξικῶν γενικῶς καὶ τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν. Ἰδιαιτέρως τονίζεται ἡ σημασία τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλῶσσης, ἕνεκα τῆς μεγάλης πνευματικῆς προσφορᾶς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν κόσμον. Τὴν λεξικογραφίαν ἐξετάζων ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἰλαρίων εὐρίσκει ὅτι αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι δὲν καλύπτουν τὸ λίαν ἐνδιαφέρον πεδῖον τοῦ πλούτου τῆς Ἑλληνικῆς Γλῶσσης, διὰ τοῦτο ἡ μάθησις κατέστη δυσχερὴς καὶ ἐχρειάζετο διὰ τοὺς μαθητιῶντας πόνος περισσότερος καὶ χρόνος. Ἀνελήφθη λοιπὸν προσπάθεια ἐκδόσεως πληρεστέρου Λεξικοῦ, εὐμεθόδου καὶ χρησίμου. Ἡ προσπάθεια δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναληφθῆ ἀπὸ ἄλλους, εἰ μὴ ἀπὸ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν τῇ πανευκλεεῖ ΚΠόλει καὶ τὰ πρῶτα παρὰ τοῖς ὁμογενέσι φέροντας, διότι εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ κλῆρος ἱερὸς ἐνδημεῖ καὶ ἡγεμόνες περικλεεῖς συμπαρίστανται καὶ λαμπρὸς ἀρχόντων δμῖλος.

Πρόθεσις τῶν πρωτεργατῶν, λέγει ἐν συνεχείᾳ, ἦτο νὰ βοηθήσουν *«τοῖς ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀμαθείας ἀναστῆναι βουλομένοις»,* διότι ἔβλεπον *«τὴν μὲν νεολαίαν ἀργῶσαν πρὸς τὴν μάθησιν, τοὺς δ' ἐν ἡλικίᾳ τοὺς μὲν παρορμῶντας, τοὺς δὲ συναγωνιζομένους καὶ συμμετέχοντας...».* Ἀναφέρει ἀκολούθως ὁ Ἰλαρίων ὅτι τὸ Γένος πρὸ 14 ἐτῶν μὲ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἐν Ξηρᾷ Κρήνῃ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας, διὰ σπουδαίας συνδρομῆς τοῦ Δημ. Μουρούζη καὶ διδασκαλίας τοῦ Δωροθέου Πρωίου ἐπὶ τετραετίαν, ἀπέκτησε παιδευτήριον ἀνώτερον, τοῦ ὁποίου ἔλειπε τὸ ἀναγκαιότατον λεξικόν, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῦ *«συνέβαινε φιλοσοφίας ἀπολείπεσθαι».* Κληθεῖς ὁ Κρῆς Ἰωάννης Βλαστός ὑπὸ τοῦ Δ. Μουρούζη παρουσίασεν ἐκ τῆς προτέρας ἐργασίας τοῦ λεξικόν, συντεταγμένον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἐρ. Στεφάνου, ἀλλὰ κατεφάνη ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἔλλειψιν. Παρέλαβον ὕστερον καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦ ἐξ Ἀγράφων διδασκάλου Ἰωάννου, ἀλλὰ καὶ ἐκείνου τὸ ἔργον ἦτο ἡμιτελὲς καὶ ἀκατέργαστον. Τέσσαρες λόγιοι, Νεόφυτος Βάμβας, Παῖσιος Καραπατάς, Νικόλαος Λογάδης καὶ Κωνστ. Ψωμάκης ἀνέλαβον νὰ συμβουλευθοῦν πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ πάντα τὰ ἐκδοδομένα λεξικά, ὅπως καὶ τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων καὶ συντάξουν νέον λεξικόν, μὲ βάσιν τὸν Ὁθησαυρὸν τοῦ Στεφάνου. Οἱ συντάκται ὁμῶς διελύθησαν, πρὶν φθά-

σουν εἰς τὸ στοιχεῖον Ε, εἰργάσθησαν δὲ ἐπὶ μίαν δεκαετίαν μόνοι οἱ Λογάδης καὶ Ψωμάκης, μέχρις ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου.

Ἄν καὶ ὁ Κυζίκου Ἰωακείμ ἀνέλαβε νὰ διορθώσῃ καὶ προσαρμοσθῇ εἰς ὁμοιόμορφον ἔκφρασιν τὸ λεξικόν, παρουσιάζοντο ἀτέλειαι εἰς αὐτό, διὰ τοῦτο ἀνετέθη εἰς τὸν Λογάδην ν' ἀναθεωρήσῃ ἐξ ἀρχῆς τὴν ὅλην ἐργασίαν, ἀφαιρῶν, προσθέτων καὶ ἀναμορφῶντων ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον τὸ λεξικόν ἀπὸ τοῦ στοιχείου Α. Ὅπως εἰς τὴν Κιβωτὸν τοῦ Νῶε ἐκλείσθη καὶ διεσώθη πᾶν τι, οὕτω καὶ εἰς τὴν προκειμένην Κιβωτὸν, παρατηρεῖ ὁ Ἰλαρίων, ἔχει κλεισθῆ πᾶσα φωνὴ τῶν προγόνων, μετὰ παραδειγμάτων ἀπὸ ποιητᾶς καὶ πεζογράφου καὶ μετὰ πάσης θεωρίας παραγωγῆς, σημασίας ποικίλης, τροπῆς διαφόρου, μετὰ φράσεων καὶ περιφράσεων καὶ συντάξεως, ὥστε νὰ μὴ μένη καμμία ἀμφιβολία εἰς τὸν χρησιμοποιοῦντα τὸ ἔργον. Ἐξ ἄλλου περιελήφθησαν στοιχεῖα ἐκ τῆς Μυθολογίας καὶ τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων, ἀκόμη καὶ παροιμίαι καὶ πᾶν ὅ,τι θὰ ἦτο χρήσιμον, ὥστε νὰ εἶναι ἡ Κιβωτὸς χρησιμώτερον τῶν ἄλλων λεξικῶν. Τὸ ἔργον ἀπεφασίσθη νὰ ἐκδοθῇ διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἀνασυσταθέντος μερίμνη τριῶν ἀνδρῶν, ἦτοι τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου, τοῦ Διερμηνέως Ἰακώβου Ἀργυροπούλου καὶ τοῦ Μ. Σούτζου.

Δείγματα. Ἄς ἴδωμεν δείγματος χάριν λήμματά τινα, διὰ νὰ σχηματίσωμεν γνώμην περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Λεξικοῦ τούτου.

Ἀβάκης, -ου, ὁ καὶ ἡ. Ἄβαξ, ἄφωνος, σιωπηρὸς (*Ἡσυχ.*). Συνεκδ. ἀφελῆς, ἀσύνετος, ἡσύχιος, ἀπειρος, ἀδύνατος, ἄκακος (ὁ αὐτ.). Σημεῖωσαι ὅτι παρ' *Ἡσυχ.* κατ' αἰτιατ. κεῖται. Ἄβάκην, ἀφελῆ κλπ. Καὶ ὄνομα ἀρχιτεκτονικόν, ὃ σκύθαι λέγουσιν, ἀνδρα καλεῖν (ὁ αὐτ.). Διορθοῦσιν ὁμῶς οὕτως, ὃ σκοτίαν λέγουσι καὶ τράχηλον.

Βαλλίζω, -ισω. Κωμάζω ἢ χορεύω μετ' ἀλλῶν καὶ κυμβάλων καὶ τυμπάνων καὶ φθῶν. Ἀθήν. β^β η' «βαλλίζουσιν οἱ κατὰ τὴν πόλιν ἅπαντες τῷ θεῷ». Σώφρων παρὰ τῷ αὐτ. «Βαλλίζοντες, τὸν θάλαμον σκάτους ἐνέπλησαν» ἴσ. ἀπὸ τοῦ βάλλειν καὶ κρούειν τὰ ὄργανα· ὅθεν Σουτῆ. «βαλλίζειν τὸ κύμβαλα κτυπεῖν καὶ πρὸς τὸν ἐκείνον ἦχον ὀρχεῖσθαι». Ὁ αὐτ. Σώφρων παρὰ Δημητρ. Φαληρ. «θῶσ' ὄσσα φύλλα καὶ κάρφεια τοῖ παιῖδες τοὺς ἀνδρας βαλλίζοντι» ἀντὶ τοῦ βαλλίζουσι Διωρ. ἦχον βάλλουσι (κτυποῦσι) τοὺς ἀνδρας τοῖς φύλλοις· ἢ τοῖς ἀνδράσι τὰ φύλλα· κατὰ τὸ κοινὸν τῆς συντάξεως· ὁ δέ, Ἀττικ. δυσὶν αἰτιατικ. συντέταχεν. Ἐτυμ. φησὶν ὅτι ἀπὸ τοῦ βάλλω γίνεται βαλίζω, τῷ ἐνὶ λ γραφῶν.

Δράξ, -ακός ἢ. "Ὅσον ἂν τις τῇ χειρὶ οἶόν τε δράξασθαι καὶ περιλαβεῖν (Ἔτυμ.). Ἡ παλάμη τῆς χειρὸς (Ἡσύχ.) ἢ κοιν. (φουκτα): "Ὁμ. Βατραχ. «πηλοῦ δράκα ῥίψεν ἐπ' αὐτόν» Χρυσόστ. «οὐκ εἰ πενέστερος τῆς δράκα ἀλεύρου μόνον κεκτημένης». Ἐν Ἱππιατρ. «ἀλλῶν δράκα εἰς ὄξους δοιμῆος ἐέστην βαλόντα». Μακκαβ. β^β γ' «δράκεσιν (ἀντὶ τοῦ δράξιν, Ἰωνικ. ἢ ἄρα κλίνει τὸ δράκος ὡς τεῖχος) λιβανοτοῦ δαυιλέσι». "Ὁρ. τὸν Ἔτυμ. καὶ εἰς τὸ ὀβελίσκις. Τὸ δὲ παρ' αὐτ. ἐν τῷ Θύσθλα κοί δὲ τοὺς θύρσους· τουτ. τὰς βακχικὰς δράκας» γραπτέον, οἶμαι, ῥάβδους. Καὶ Ἔέστου τὸ τέταρτον (Ἡσύχ.). Γίνεται δὲ ἡ λέξις παρὰ τὸ δράσσω, δράξω, δράξ, ἀποκοπῇ τοῦ ω.

Εἶκε. Ἐάν πως (Ἡσύχ.) "Ὁρ. εἰς τὸ εἰ.

Εἴκοσι. "Ὄνομ. ἀριθμ. ἀκλ. Δις δέκα. Συμβολικῶς δὲ 20. Οἱ δὲ Ἕλληνες εἰς παράστασιν ἐχρῶντο τῷ κ' οἶον εἴκοσι βόες Ὀδυσ. Π. «πίσουρές τε καὶ εἴκοσι κοῦρου». Ἰλ. Α «οἶμοι. . . καὶ εἴκοσι κασιτέρωιο».

Ἄλατη. Ἡ Ἀθηνᾶ, παρ' Ἡροδ. β^β, α', ἥς ναὸς ἐν Τεγέῃ. Τινὲς δὲ βούλονται δεῖν γράφεσθαι ἐν Ἀλέῃ, ἀντὶ τοῦ ἐν Τεγέῃ. Ἔστι γὰρ Ἀλέα πόλις Ἀρκαδίας ἥς ὁ πολίτης Ἀλεός, Ἀλεάτης, Ἀλεαῖος καὶ Ἀλαῖος· ὅθεν Ἀλαία τὸ θηλυκ. καὶ Ἰωνικ. Ἀλατή. Ὁ δὲ Σουῖδ. Ἀλέα· πόλις Θεσσαλική, οἱ δὲ πολῖται Ἀλεεῖς.

Ἐκφροντίζω. Λίαν φροντίζω, μεγάλην φροντίδα ἔχω ἢ βουλεύομαι, σκέπτομαι ἀκριβῶς ἢ διανοοῦμαι (Ἡσύχ. Βαρ.). . . .

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων μαρτυρεῖται ἡ οἰκειότης τῶν συντακτῶν καὶ δὴ τοῦ Λογάδη πρὸς τὴν γραμματείαν, ὅχι ὁμῶς καὶ πρὸς τὴν Γλωσσολογίαν. Τὰ παραδείγματα, ἢ διάταξις, αἱ παρατηρήσεις, ἢ ἀπόδοσις τῶν σημασιῶν δὲν προκαλοῦν ἀπογοήτευσιν. Θὰ ἦτο δυνατόν ἀσφαλῶς νὰ γίνῃ παραβολὴ τῶν ἀνωτέρω ἢ καὶ ἄλλων ἀκόμη λημμάτων πρὸς σύγχρονα λεξικά, διὰ νὰ γίνῃ καὶ σύγκρισις, ἀλλὰ τοῦτο θ' ἀπετέλει ἀναχρονισμόν. Τὸ ὑλικὸν τῆς Κιβωτοῦ πρέπει νὰ κριθῇ μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς τῆς. Καὶ φυσικὰ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως, ὅτι ἀπέβλεπεν αὐτὴ εἰς ὑποβοήθησιν κυρίως τῶν μαθητευόντων. Καὶ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι πρὸς αὐτοὺς ἡ προσφορὰ εἶναι γενναία.

Οἱ μοχθήσαντες διὰ τὴν σύνταξιν τῆς Κιβωτοῦ ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ δώσουν χάριν αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πνευματικῆς παρουσίας καὶ τῆς ἀγάπης δειγμάτων, ἐκφραζόμενα διὰ τῶν συγῆθων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐπιγραμμάτων. Ἀκριβῶς εἶναι χρήσιμον νὰ μετα-

φέρωμεν καταστρέφοντες τὸν λόγον τὰ προϊόντα τῆς εὐαισθησίας τῶν διδασκάλων καὶ συντακτῶν τῆς Κιβωτοῦ ἐνταῦθα, ὡς ἀκολούθως.

Ἴδου ἐν πρώτοις τὸ πνευματικὸν ἀφιέρωμα Πλάτωνος Χίου, τοῦ Φραγκιάδου :

Ὁδὸν σὺ Κιβωτέ, φέρεις θρόνον ἀκρῆτον, ἠῦτε κείνη,
ζῶων δυσφώνων· ἀλλὰ ἀριπρεπέων,
κλεινῶν Ἑλλήνων εὐηχέα, πάγκαλον αὐδῆν·
ἢ μὲν ἐπισταμένοις ἀμφιτλῆσι κλέος.

Δεύτερον ἕς μεταγραφῆ τὸ ἐπίγραμμα Παΐσιου τοῦ Λαρισσαίου :

Τί ξένης; οὐκ ἐδάης; οὐπω σέθεν οὐδας ἐσηλθεν;
χρῦσεόν ἐστι Δέρας, κλειτὸν ἄγαν τὸ φέρεις.
Καὶ ἄλλοι μὲν ἀριπρεπέες μέμασάν μιν ἐπαυρεῖν,
Μηδεῖα δ' Ἰάσων ἄμμι πόρρ προσηρόντος·
Νικόλως οὗτος Λογάδης αἰνῶς πολυτίστορ,
δν θ' Ἐρμῆς αὐτὸς θαύμασεν ἀτρεκέως.

Τρίτον, τὸ τοῦ Ψωμάκη :

Ἑλλάς, μὴ τάρβει, μὴ δεύτερον αὐ σε καλύψη
δεινῆς ἀγνοίης κῶμα παλιρρόθιον·
Ἦνὲ Κιβωτὸν ἔχεις ἐϋπηκτὸν τ' εὖ ἀραρυῖαν,
ἢ σε σαώζειν νῦν ἀτρεκέως δύναται.

Τέλος, ἐπίγραμμα ἠρωελεγείον, ὑπὸ Ν. Λογάδου :

Ἐν μεγάλοις πόνοσ οὐ βαιός, βαιὰ δ' ἀπόκειται
ἐκ γε βροτῶν ἀφρόνων τοῖς πονέουσι χάρις·
Ἀλλὰ γε μητίετα Ζεὺς, ἀνήρ θ' ὅς τις ἔην
δὴν οὐ τοι πινυτός, κλεῖος ἔχευνε πόνω.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ